Tijdschrift Sociologie

Tijdschrift Sociologie 7: 188-220
© de auteur(s) 2026 © CC BY NC ND 4.0
https://doi.org/10.38139/ts.94073
www.tijdschriftsociologie.eu

Onderzoeksartikel

Een demografische '*perfect storm*' Affectieve biopolitiek in Nederlands bevolkingsbeleid en klimaatdiscours

Soumaya Majdoub
Vrije Universiteit Brussel, Brussels Institute for Social and Population Studies
Soumaya.majdoub@vub.be
www.soumayamajdoub.me

Keywords: population policy, climate change, narratives, affect, biopolitics

Abstract

This article examines the intersection of demographic anxiety and climate change discourse through an analysis of the 'Gematigde groei – Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050'. With the intensification of global warming, Dutch society may face significant population shifts and this report outlines the implications of such a potential demographic "perfect storm". Focusing on narratives surrounding population growth and migration, the study explores how demographic trends are framed within the context of environmental sustainability and socio-political concerns. Furthermore, the analysis constructs a genealogy of the affective work of Dutch policymaking on population issues, exploring how emotions and anxieties are mobilized in policy discourses to shape public opinion and political priorities. Integrating 'affective biopolitics', the study examines how state interventions in demographic matters employ affective dimensions – such as fear, hope, urgency and responsibility, to reinforce particular narratives about population control and sustainability and influence public perception and policy orientation. This study demonstrates how demographic concerns are framed within narratives of environmental sustainability and socio-political stability, creating a "perfect storm" of interconnected issues. It reveals that affective responses to climate change often

intensify demographic anxieties, spotlighting the intertwinedness between economic growth, environmental preservation, and social stability. By situating demographic shifts within affective biopolitical frameworks, the study elucidates the role of emotions in shaping climate and demographic discourse, influencing policy decisions that seek to balance the "moderate growth" envisioned in the report with ecological sustainability and migration policy. Ultimately, the study contributes to the sociological understanding of how climate change narratives are interwoven with demographic anxieties, potentially shaping future policies on sustainable development and migration control.

Inleiding

"Bevolkingsafname door laag geboortecijfer is een veel groter risico voor de beschaving dan de opwarming van de aarde", aldus Elon Musk op zijn socialemediaplatform X (Musk 2022). Herhaaldelijk waarschuwden hij en andere actoren de afgelopen jaren voor de mogelijke economische en technologische gevolgen van een afnemende wereldbevolking (McKinsey Global Institute 2023). Ook in Nederland zijn er stemmen, waaronder die van Pieter Omtzigt, leider van de politieke partij NSC, dat het hoog tijd is om te praten over het lage geboortecijfer in Nederland en de hoge vruchtbaarheidscijfers in Afrika. "Ik laat u raden wat dat betekent over twintig, dertig jaar. We hebben heel lang het debat over demografie vermeden. We kunnen dat niet blijven doen", liet hij zich ontvallen tijdens de HJ Schoo-lezing aan het eind van het politieke zomerreces in september 2024 (Omtzigt 2024).

Baby's zijn dus volop in het nieuws. Regeringen in een groot deel van de wereld, maar vooral in Noord-Amerika, Europa en delen van Azië, hebben hun bezorgdheid geuit over de gezondheid van hun economieën in het licht van een vergrijzende en zelfs afnemende bevolking. Meer recentelijk hebben anti-immigrant sentimenten en populistische retoriek het belang van het verhogen van het geboortecijfer, vooral van de autochtone bevolking, versterkt en omgegooid (Goldin 2024:1). Nederland is hierop geen uitzondering. Harry van Dalen (2024) bevestigt dat de drijvende kracht achter de huidige afkeer van bevolkingsgroei, de verwachte negatieve effecten zijn van immigratie voor de samenleving. Dit schrijft hij in een analyse na de publicatie van het rapport 'Gematigde groei' van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (SCDO). Een rapport dat gemoederen beroerde en voer was, en nog steeds is, voor intense debatten. Een rapport dat claimt dat klimaatopwarming ook een reden tot bezorgdheid is wanneer wordt nagedacht over demografische scenario's van onder- en overbevolking.

Hoewel klimaatopwarming pas wordt vermeld op pagina 82 van het omvangrijke rapport én met hyperbolisch taalgebruik: de vraag wordt gesteld hoe een samenleving moet omgaan met een demografische '*perfect storm*' wanneer de klimaatopwarming toeneemt (SCDO 2024:82). De link leggen tussen bevolking en klimaat is niet vergezocht. Mens en samenleving zijn sterk verbonden met het milieusysteem. De bevolkingsdynamiek heeft een impact op het milieu en is tevens blootgesteld aan veranderingen in het milieu. "De omvang, verdeling en

samenstelling van de bevolking worden bepaald door demografisch gedrag, maar het is ook mogelijk dat milieuveranderingen demografische processen beïnvloeden door te spelen op vruchtbaarheid, sterfte en migratiepatronen." (Muttarak 2021:78). Het dient opgemerkt te worden dat Nederland wel degelijk een actief klimaatbeleid voert, zoals blijkt uit recente WPR-rapporten over klimaatrechtvaardigheid en klimaatadaptie[1]. Het betreft hier dus specifiek de onderbelichting van klimaataspecten binnen dit demografische beleidsrapport, niet een algemene afwezigheid van klimaataandacht in de Nederlandse beleidsvorming. Het is cruciaal te benadrukken dat Nederland verschillende klimaatdiscoursen kent, van WPR-rapporten over klimaatrechtvaardigheid tot gemeentelijke adaptatiestrategieën. Het SCDO-rapport vertegenwoordigt echter een specifieke discursieve traditie waarin klimaatverandering wordt ondergeschikt gemaakt aan demografische overwegingen, contrasterend met andere Nederlandse beleidsdiscoursen die klimaat als primaire urgentie positioneren.

Een opvallende paradox in hedendaags bevolkingsbeleid is dat geboortekrimp onder de 'eigen' bevolking als problematisch wordt gepresenteerd en aangepakt via pro-natalistische maatregelen zoals geboortestimulering, terwijl migratie-gerelateerde bevolkingsgroei doorgaans als bedreiging wordt geframed (Schultz 2015; van Dalen en Henkens 2011). Deze normatieve asymmetrie onthult hoe demografische vraagstukken niet louter technisch of statistisch zijn, maar doordrongen van raciale, culturele en nationalistische overwegingen. Deze asymmetrische problematisering onthult hoe demografische 'feiten' cultureel worden geïnterpreteerd: identieke processen van bevolkingsgroei krijgen tegengestelde normatieve ladingen afhankelijk van de etnische of culturele herkomst van de betrokken groepen (Schultz 2015). Het Nederlandse rapport '*Gematigde Groei*' illustreert deze dynamiek door 'sociale cohesie' en 'brede welvaart' te positioneren als bedreigde waarden die bescherming vereisen tegen ongecontroleerde demografische verandering, waarbij migratie wordt geframed als variabele die politiek kan worden gestuurd terwijl structurele oorzaken van bevolkingsverschuivingen buiten het analyseframework vallen. Tegen deze achtergrond van demografische bezorgdheid, migratieangst en klimaatretoriek rijst de vraag in hoeverre klimaatverandering daadwerkelijk een rol speelt in de politieke en discursieve verankering van bevolkingsbeleid.

De intersectie van bevolkingsbeleid en klimaatverandering verdient een duidelijke positionering binnen de klimaatsociologie. Zoals Swyngedouw (2010) benadrukt, is klimaatdiscours vaak gepolitiseerd en emotioneel geladen, waarbij post-politieke retoriek sociale ongelijkheden maskeert. Norgaard (2011) toont aan dat collectieve ontkenning van klimaatverandering ook affectieve dimensies heeft die beleidsvorming beïnvloeden. Deze studie draagt bij aan de klimaatsociologie door de thematiek van bevolkingsbeleid en demografische angsten te koppelen aan klimaatverandering en -(im)mobiliteit. Hierdoor kunnen we aantonen hoe

[1] https://www.wrr.nl/adviesprojecten/klimaatbeleid/documenten/rapporten/2025/05/22/mens-en-klimaat.-de-kracht-van-sociale-infrastructuur-bij-adaptatie

emotionele en discursieve constructies rond demografie en milieu met elkaar verweven zijn.

De studie levert een bijdrage tot het onderzoek naar demografische bekommernissen (e.g. Homanen en Meskus 2023; Mattalucci en De Zordo 2022; Chaparro-Buitrago 2022; Maffi 2022; Sreenivas 2021; Schultz 2015) en onderzoekt de intersectie van demografische angsten en het klimaatdiscours door middel van een affectieve analyse van 'Gematigde groei – Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050'. Wanneer we het hebben over demografische angsten doelen we op "de historische aanhoudende staat van ongerustheid en bekommernis over de bestaanszekerheid van de bevolking en van de natiestaat als leefkader" (Homanen en Meskus 2023:233). Door '*affectieve biopolitiek*' te integreren, verkennen we hoe staatsinterventies in demografische kwesties affectieve dimensies hanteren – zoals angst, hoop, dringendheid en verantwoordelijkheid – om bepaalde narratieven over bevolkingscontrole en duurzaamheid te benadrukken en de publieke perceptie en beleidsoriëntatie te beïnvloeden. Het concept *affectieve biopolitiek* staat dus centraal in de analyse en werd geformuleerd door onder andere Anderson (2012; 2016) en Schuller (2018) en verder uitgewerkt door Homanen en Meskus (2023). De auteurs betogen terecht dat door dit perspectief aan te wenden, het mogelijk wordt de discussies over bevolkingsbeleid terug te brengen naar waar het in sé om gaat: een discussie over de toekomst in meervoud. Bevolkingsbeleid leidt dus onlosmakelijk tot het formuleren van visies op de toekomst of toekomsten, "emotioneel betrokken toekomsten" (Homanen en Meskus 2023:244). Wij linken dit aan het concept *demografisering* zoals uitvoerig geformuleerd door Schultz (2015) in haar analyse van het Duits bevolkingsbeleid. In haar analyse grijpt ze terug naar de dubbele definitie van demografisering zoals voorgesteld door Barlösius (2007:26-27): demografisering "bevoordeelt deterministische verklaringen voor sociale processen" en bestaat in het "'herkaderen'" van sociale problemen of conflicten als demografisch bepaalde problemen of conflicten. Dit laatste is een povere vertaling van het Duitse *Umdeutung* dat de lading beter dekt. Deze *Umdeutung* kent ook ecologische dimensies, waarbij "het bevolkingsvraagstuk en de beleidsvorming eromheen opnieuw gepolitiseerd zijn in naam van het verminderen van de impact van de mensheid op de natuur en het redden van 'onszelf' van een ecologische catastrofe" (Homanen en Meskus 2023:234).

We betogen in dit artikel dat de vrees voor overbevolking in wezen een vrees voor migratie is (van Dalen 2024), waarbij demografische angsten worden ingezet om beleid te rechtvaardigen dat gericht is op het beperken van migratiestromen. Daarnaast wordt aangetoond dat de zogenaamde bezorgdheid over het milieu vaak slechts een façade is, terwijl het werkelijke doel het behoud van welvaart en economische stabiliteit is. Klimaatverandering wordt in dit beleidsdiscours vooral gebruikt als een retorisch instrument om migratie en bevolkingsgroei te problematiseren – te demografiseren –, zonder dat er binnen dit specifieke

demografische rapport diepgaande aandacht wordt besteed aan de grondoorzaken van ecologische crises. Deze analyse onthult hoe affectieve biopolitiek, via emoties zoals angst en urgentie, wordt ingezet om beleid te legitimeren dat sociale en economische belangen beschermt, ten koste van een eerlijk debat over klimaatactie en migratie.

In dit artikel wordt eerst het theoretische kader uiteengezet, gevolgd door een toelichting op de gebruikte onderzoeksmethode en het materiaal waarop de analyse is gebaseerd. Vervolgens gaan we over naar de analyse waarbij we genealogisch te werk gaan om een evolutie te traceren van demografische angsten en de narratieven die zij aannemen. Hierbij kijken we naar het affectieve aspect van de Nederlandse beleidsvorming over bevolkingsvraagstukken en onderzoeken we hoe emoties en angsten worden gemobiliseerd om de publieke opinie en beleidsprioriteiten vorm te geven. De bevindingen worden tenslotte samengevat en tonen aan hoe, door demografische verschuivingen binnen affectieve biopolitieke denkkaders te plaatsen, de rol van emoties bij het vormgeven van het klimaat- en bevolkingsdiscours duidelijk wordt.

Theoretisch kader

Het theoretisch kader van deze studie vertrekt vanuit vier onderling verweven benaderingen die het toelaten om het discours rond bevolkingsbeleid en klimaatverandering te analyseren in zijn discursieve, affectieve en biopolitieke dimensies. In plaats van een exhaustieve literatuurstudie te bieden, staan we stil bij de conceptuele perspectieven die analytisch noodzakelijk zijn voor de casusanalyse. Het gaat daarbij om klassieke noties van biopolitiek bij Foucault en Agamben; affectieve biopolitiek zoals ontwikkeld door Schuller, Homanen en Meskus; het proces van demografisering zoals geformuleerd door Schultz; en een intertextuele en genealogische benadering van beleidsdiscours geïnspireerd door Foucault en Kristeva. Deze laatste wordt uitgewerkt in het hoofdstuk Methodologie als analytisch instrument. Elk van deze denkkaders draagt bij tot het blootleggen van hoe bevolkingsbeleid discursief wordt gelegitimeerd, hoe affectieve registers zoals urgentie en morele dreiging worden gemobiliseerd, en hoe demografische categorieën betekenis krijgen binnen bredere ecologische narratieven.

Complex samenspel van macht en leven

Om het affectieve krachtenveld rond bevolkingsbeleid te begrijpen, is het noodzakelijk om affectieve biopolitiek te positioneren ten opzichte van eerdere benaderingen van macht over leven. Affectieve biopolitiek wijkt af van Foucaults klassieke formulering, waarin populaties worden bestuurd via institutionele regulering van leven en gezondheid (1978). In plaats van biologische parameters en statistische normalisering benadrukt zij de modulatie van gevoelens, stemmingen en verwachtingen om gedrag en beleidsperceptie te sturen. Ze onderscheidt zich ook duidelijk van Agambens theorie van de *homo sacer*, een figuur die blootgesteld

wordt aan soevereine macht en gereduceerd tot “naakt leven”, buiten de wet en zonder politieke status (Agamben 1998). Affectieve governance werkt niet via uitsluiting of juridische ontzegging, maar via insluiting en de productie van toekomstgerichte gevoelens zoals urgentie, hoop of angst. Zoals Anderson (2012) stelt, draait affectieve biopolitiek om manieren waarop leven wordt bestuurd via sferen van anticipatie en emotionele regulering, een logica die niet het leven ontneemt, maar het gevoelsmatig vormgeeft. Binnen deze logica is bevolkingsangst geen afgeleide emotie, maar een bestuursprincipe. Homanen en Meskus (2023:233) omschrijven dit als “een historische, aanhoudende staat van ongerustheid over de bestaanszekerheid van de bevolking en van de natiestaat als leefkader”. Zulke angsten zijn zelden puur demografisch: ze verwoorden bredere onzekerheden over nationale identiteit, sociale orde en morele continuïteit. De Zordo, Marre en Smietana (2022) wijzen op de genealogie van het begrip ‘demografische angst’, die teruggaat tot Elizabeth Krause (2001), die laat zien hoe discoursen rond vruchtbaarheid, migratie en gezinsvorming ingezet worden om culturele grenzen en ideologische normen te handhaven. Ze bekritiseert hoe demografen, media en beleidsmakers de dalende geboortecijfers framen als crisis en tegelijkertijd gender-, klassen- en rassenideologieën versterken. Alhoewel ze de term “demografische angst” niet expliciet gebruikt, toont haar werk hoe alarmistische retoriek bezorgdheid over de toekomst van de natie en diens culturele en etnische continuïteit aanwakkert en als nationale crisis wordt geconstrueerd. Een discours dat immigratieangsten voedt en stereotypen over ras en gender versterkt. Krause demonstreert tevens in een speciale editie in 2012 over biopolitiek en reproductie, hoe demografische angsten vorm aannemen in verschillende globale contexten. Haar werk suggereert dat deze angsten vaak diepere kwesties maskeren, gerelateerd aan neoliberaal economisch beleid, genderongelijkheid en de afbraak van de welvaartsstaat. Angsten die in demografisch alarmisme worden verpakt en gebruikt worden om vormen van reproductief bestuur en controle te legitimeren. Auteurs in die editie tonen in casussen – op basis van etnografisch onderzoek reikend van Europa naar Latijns-Amerika en Azië – dat deze angsten vele thema’s beslaan, gaande van de bezorgdheid over het feit dat Italianen “niets anders voortbrengen dan een stervende bevolking” gezien de lage vruchtbaarheidscijfers (2012:149) tot de paradoxale situatie waarbij immigrantenvrouwen tegelijk worden bekritiseerd omdat ze te veel kinderen hebben, terwijl ze de eerste rekruteringsvijver zijn voor huishoudelijk personeel noodzakelijk om de reproductie van Europese gezinnen te ondersteunen in de context van dalende geboortecijfers. Dit afzetten van de lage vruchtbaarheid van de autochtonen tegen de hogere vruchtbaarheidscijfers van immigranten is wat Marchesi (2016:175) ‘vervangingsangsten’ noemt, in de context van Italië waar naast beleidsmakers, medische experts en feministen, ook de Kerk zich in het debat roert. Ook in Polen staan politici en experts op om de katholieke moraal te omarmen en “de strijd in de slaapkamer” aan te gaan gegeven de “demografische crisis van lage vruchtbaarheid en vergrijzing”.

Polen – dat ondertussen de evaluatie opmaakte van het ambitieuze Family 500+ programma met maandelijkse betalingen aan gezinnen met kinderen (Ministry of Family and Social Policy 2016) – staat hierin niet alleen. In veel westerse landen belanden vruchtbaarheidscijfers in nationalistische en xenofobe betogen over de "demografische zelfmoord" van Europese of Amerikaanse naties (De Zordo, Marre en Smietana 2022:592). Opmerkelijk is dat deze betogen ook voorkomen in landen waar nog niet zo lang geleden de vrees voor de "bevolkingsbom" overheerste. In eerder werk heb ik laten zien dat onder- en overbevolking discursief verwisselbaar zijn binnen dezelfde bestuurslogica (Majdoub, 2021). Bevolkingsbeleid is dus zelden enkel een reactie op cijfers, maar weerspiegelt culturele, economische en morele projecties over wie mag bestaan, en onder welke voorwaarden. Krause (2001) toont hoe in Italië culturele zorgen over nationale identiteit via geboortecijfer-discours worden uitgedrukt, waarbij lage vruchtbaarheid wordt geframed als een nationale crisis. Hartmann (2010) voegt hieraan toe hoe demografische angsten strategisch worden gelinkt aan neoliberaal milieubeleid dat de aandacht verlegt naar bevolkingsgroepen in het zogenaamde Globale Zuiden. Dean (2015) stelt dat demografisch bestuur vaak werkt als techniek om sociale onzekerheid te bezweren, onder het mom van rationele planning. Deze affectieve biopolitieke logica neemt uiteenlopende vormen aan binnen klimaatdiscoursen: waar Nederlandse beleidstrajecten doorgaans klimaatverandering als kernprobleem behandelen, toont het SCDO-rapport juist een scherp contrast door een discursieve benadering te presenteren waarin demografische overwegingen het klimaataspect overschaduwen. Binnen affectieve biopolitiek legitimeren zulke discoursen emotioneel geladen interventies – van geboortepremies tot migratiebeperkingen – die beleidsmatig worden voorgesteld als objectieve antwoorden op existentiële dreiging.

Demografisering als affectieve bestuurslogica

Hoe demografische angsten en de framing van geboortecijfers fluctuerend opduiken in bevolkingsbeleid, wordt aangetoond door Schultz (2015) in haar kritisch onderzoek naar de heropleving van het bevolkingsdebat en -beleid in Duitsland. Ze focust op de raakvlakken van demografische kennisproductie en biopolitiek bestuur. Vanuit een intersectioneel en genealogisch perspectief, geïnspireerd door Foucaults concepten van biopolitiek en gouvernementaliteit, ontwikkelt Schultz het concept demografisering: het proces waarbij sociale en politieke problemen hervertaald worden als demografische kwesties. Daarbij treden deterministische verklaringen op de voorgrond, die complexe conflicten reduceren tot vraagstukken van bevolkingsbeheer. Dit leidt tot wat zij noemt een discours van "demografische onontkoombaarheid" (Schultz 2015;341–343), waarin cijfers het politieke debat overschrijven. Bevolking wordt tegelijk object en subject van bestuur: mensen worden bestuurd omdat ze als bevolkingsdeel gecategoriseerd zijn, én via de parameters die hen demografisch kenmerken. De relevantie van het

concept demografisering voor ons onderzoek is viervoudig. Ten eerste worden alternatieve hypotheses over politieke en economische oorzaken gemarginaliseerd. Ten tweede werkt het via selectieve sturing door de mobiliteit van sommige groepen te beperken en geboorten onder andere sociale groepen te bevorderen. Ten derde worden structurele problemen zoals werkloosheid en zorgtekorten herverpakt als demografische 'uitdagingen'. Tenslotte, draagt de koppeling van bevolkingscijfers aan nationale homogeniteit bij aan de normalisering van onderscheid en uitsluiting (Schultz 2015: 341–345). Zoals Supik (2014) en Hummel (2013) al opmerkten, is deze uitsluiting ingebed in de demografische kennisproductie zelf, via de blijvende categorisering van burgers en buitenlanders. Dat demografisering in essentie een continuïteit is van het Malthusiaanse gedachtengoed, heb ik elders betoogd (Deboosere & Majdoub, 2021; Majdoub, 2021; 2024). Die analyses wijzen op Malthus' centrale stelling – dat bevolkingsgroei tot armoede leidt en sociale ongelijkheid niet corrigeerbaar is – als grondslag voor het idee dat bestuur over mensen neerkomt op mathematische onvermijdelijkheid. Drie hoofdthema's worden onderscheiden: bevolking en armoede, bevolking en nationale veiligheid, en bevolking en milieu. Dean (2015:26) associeert deze met "de terugkerende problematiek van menselijke vruchtbaarheid en voortplanting gegeven beperkte middelen en beperkte ruimtes". Hieruit groeide het neomalthusiaanse paradigma dat het bevolkingsbestuur sinds de twintigste eeuw kenmerkt. Tellmann (2013) toont aan hoe dit denken gepaard ging met koloniale en classistische hiërarchieën binnen demografisch onderzoek.

In de naoorlogse periode kreeg het neo-Malthusianisme opnieuw vorm via wereldwijde denkkaders over migratie en hulpbronnenschaarste, waarin bevolkingsdruk werd losgekoppeld van politieke context en herverdeling. Tegen deze achtergrond rijst fundamentele kritiek. Verschillende auteurs pleiten voor alternatieven gebaseerd op reproductieve rechtvaardigheid en ecologische wederkerigheid. Het reproductive justice-framework (Ross 2017) benadrukt autonomie en intersectionele analyse in plaats van demografische controle. Dekoloniale ecologen zoals Yusoff (2018) en Malm en Hornborg (2014) stellen dat ecologische crisis voortkomt uit koloniale extractie, niet bevolkingsomvang. Commons-gebaseerde benaderingen (Ostrom 2009; Hickel 2020) focussen op herverdeling en degrowth. *Care ethics*-theoretici zoals Tronto (2013) schuiven intergenerationele solidariteit en zorgrelaties naar voren als alternatief voor productivistische logica. Deze perspectieven herdefiniëren 'bevolkingsproblemen' als symptomen van machtsongelijkheid, niet als oorzaken van ecologische crisis.

Dean's (2015) driedeling vormt ook het uitgangspunt voor Schultz' (2006) ontleding van hoe demografische rationaliteiten opereren. Zo ontwikkelt zij de Malthusiaanse matrix, een analytisch instrument dat de discursieve logica achter bevolkingsbeleid blootlegt. In een eerste, kwantitatieve fase wordt een numerieke verhouding geconstrueerd tussen 'de bevolking' en 'de hulpbronnen', waarbij een idee van over- of onderbevolking ontstaat. In een tweede, kwalitatieve stap, wordt slechts een deel van die bevolking als problematisch geclassificeerd. De

'overtollige' worden politiek geproblematiseerd, terwijl zij die al geprivilegieerd zijn als economisch noodzakelijk worden voorgesteld. Een zeer vreemde kronkel vindt dan plaats gezien de overbevolking "de abstracte overtollige hoeveelheid vertegenwoordigt die het gevolg is van de numerieke onbalans die in de eerste stap werd geïdentificeerd" en "zij die al uitgesloten zijn van hulpbronnen worden geïdentificeerd als de variabele die politiek geproblematiseerd wordt" terwijl "zij die al bevoorrecht zijn, de benodigde economische productiviteit vertegenwoordigen" (2006:64). De Malthusiaanse matrix kent twee dimensies, het "probleem van overbevolking" met een nadruk op uitputting van grondstoffen en milieuverloedering, en "het probleem van onderbevolking" gericht op de economisch en sociale gevolgen van geboortekrimp en vergrijzing. Beide mobiliseren angst- en crisisnarratieven om staatsinterventie te legitimeren. We voegen zelf een derde dimensie toe: pre-mediatie, "het soort medialogica dat het aantal mogelijke toekomstscenario's dat uit een bepaalde gebeurtenis kan voortvloeien actief uitbreidt", ongeacht of deze verwachte toekomstscenario's correct zijn (Grusin 2010:46). Voor Baldwin (2012) maakt pre-mediatie de toekomst 'bestuurbaar' (of is het bewerkbaar?) door collectief affect: de toekomst wordt geen bedreiging, maar een verlengstuk van het heden. Adams, Murphy en Clarke (2009:252) spreken van "anticipatieregime" waarin voorspellingen affectief geladen worden: hoop, angst, urgentie. Ook Schultz' werk toont dat bevolkingsbeleid niet louter op data stoelt, maar op geanticipeerde scenario's over de natie. Affectieve projecties over wat *zou kunnen* gebeuren – of dat nu vergrijzing, geboortetekrimp of bevolkingsdruk is – legitimeren diepingrijpende beleidskeuzes in het heden.

Demografisering opereert niet alleen via discursieve reframing, maar ook via techno-governance: de inzet van statistische modellen, bevolkingsprognoses en registers om sociale realiteiten bestuurbaar te maken (Rose 1999; Aradau en van Munster 2011). Deze technologische instrumenten zijn niet neutraal, maar affectief geladen: CBS-prognoses genereren demografische paniek, scenario-modellen anticipatieve angst, en datavisualisaties wekken een illusie van beheersbaarheid op (Anderson 2010). Het rapport '*Gematigde Groei*' illustreert deze techno-affectieve governance door 'fundamentele onzekerheid' te problematiseren via statistische projecties, waarbij cijfers en grafieken niet alleen informeren maar ook gevoelens van urgentie en controleverlies mobiliseren om beleidsinterventies te legitimeren.

Affectieve biopolitiek: discussies over toekomst(en)

Ook aan Malthus hebben we de intellectuele roots te 'danken' van het concept biopolitiek. Hoewel hij de term niet hanteerde, was zijn werk er een voorloper van. Zijn idee dat hoge vruchtbaarheid onder de armen een moreel falen was en enkel gecorrigeerd kon worden via 'preventieve checks' – zoals honger en uitgestelde huwelijkssluiting – toont hoe morele oordelen diep verweven zijn met bevolkingsbestuur (Krause 2001:138). Reproductiebeleid werd zo een instrument om normatieve grenzen te trekken, waarbij discipline en toezicht werden ingezet

om mensen te laten voldoen aan sociaal gewenste gedragscodes (2001:142). Affect fungeerde hier sluimerend als katalysator: gevoelens van schaamte, schuld en culturele angst werden gemobiliseerd om gedragsverandering te legitimeren. Zoals besproken door Rose (2007) en Homanen en Meskus (2023) is het problematiseren van levensverwachting, fertiliteit en morbiditeit een strategisch kenmerk van biopolitiek – gericht op het sturen van levensvormen in naam van collectieve toekomstbeelden. Daarom vormt toekomstgerichte biopolitiek met integratie van affect, de theoretische fundering van dit onderzoek.

Affectieve biopolitiek vertrekt vanuit de notie dat gevoelens geen restfenomeen zijn, maar bestuursmiddelen. Anderson (2014:735) omschrijft affect als "een overkoepelende categorie die kwalitatief verschillende manieren omvat om het 'gevoel van bestaan' te organiseren", via sferen, gevoelsstructuren en relationele ervaringen. Blackman (2007:39) spreekt in dit verband over atmosferen, lichamelijke reacties en 'sporen' van affectieve intensiteit. Cruciaal is echter wat deze affecten *doen*: ze vormen het fundament van anticipatie, normering en bestuurlijke perceptie. Homanen en Meskus (2023), in navolging van onder meer Ahmed (2004), Adams et al. (2009), Hardt (1999), Oikkonen (2017) en Vora (2015), stellen dat affect functioneert via technologieën die gevoelens inbedden in beleidsrationaliteiten. In een globale, technowetenschappelijke context zijn het die mechanismen – tools, data, discours – die bepalen welk affect wordt opgewekt, voor wie, en met welk doel. Technologieën zoals bevolkingsregisters, statistieken, algoritmes en datavisualisaties functioneren niet louter beschrijvend, maar als actieve instrumenten van biopolitiek. Ze classificeren, meten en modelleren wat als 'bevolkingsprobleem' wordt erkend, en maken zo bepaalde lichamen en levens zichtbaar, vergelijkbaar en bestuurbaar. Zoals Schultz (2015) aantoont, legitimeren deze kwantificerende praktijken beleidsinterventies door schijnbaar objectieve data. Tegelijk zijn ze ingebed in bredere politieke technologieën die subjectiviteit, risico en urgentie produceren (Jasanoff 2010; Anderson 2012). In die zin zijn ze niet louter infrastructuren van informatie, maar ook van anticiperende macht. De politieke implicaties hiervan worden helder in Andersons (2012) werk, waarin hij laat zien hoe klassieke biopolitieke instrumenten zoals demografische monitoring niet alleen data verzamelen, maar gevoelens en stemmingen activeren: bijvoorbeeld urgentie rond vergrijzing, of onrust over migratie.

Affectieve biopolitiek richt zich op het sturen van gedrag niet door dwang, maar door het vormen van wat als wenselijk of onvermijdelijk geldt. Angst wordt zo geen storende factor, maar een productief element binnen het beleidsproces. Deze studie focust op demografische angst als bestuursvorm: het sturen van beleidsperceptie via collectieve gevoelens van verlies, dreiging of toekomstig tekort. Affect is dus niet buiten of onder beleid geplaatst, maar vervat in de logica van beleidsvorming zelf. Dit blijkt vooral in anticipatie, dat Adams, Murphy en Clarke (2009:247) omschrijven als "een morele economie waarin de toekomst in het heden present is". Anticipatie is geen neutraal voorspellingsmechanisme, maar een vorm van affect

die het heden organiseert rond mogelijke, vaak normatief geladen toekomsten. Het maakt beleid preëmptief: niet gebaseerd op wat is, maar op wat kan zijn – en op wie als risico of oplossing wordt gezien. Binnen affectieve biopolitiek is anticipatie meer dan vooruitziendheid: het is een dispositief waarmee onzekerheid wordt gekanaliseerd in beleidsurgentie. De behoefte aan voorspelbaarheid manifesteert zich in beleidsdiscoursen via scenario's, waarschuwingen en oproepen tot tijdig ingrijpen. Anderson (2012) toont aan hoe zulke dispositieven gevoelens van urgentie of controleverlies mobiliseren. In bevolkingsbeleid legitimeren deze affectieve impulsen anticiperende maatregelen: het voorspellen van demografische druk dient dan niet enkel kennisvorming, maar ook het creëren van bestuurbare, normatieve toekomsten. In de context van klimaatverandering en bevolkingsgroei zijn deze geanticipeerde toekomsten structureel aanwezig: in modellen, crisisnarratieven, beleidsstrategieën en mediabeelden. Ze sturen niet alleen het denken, maar ook het doen. Deze studie analyseert hoe bevolkingsbeleid niet alleen reageert op feitelijke demografische veranderingen, maar affectief verwachtingen, verlangens en vrees over de toekomst van de natie vormgeeft.

Op het raakvlak van demografie en ecologische duurzaamheid

Klimaatverandering wordt steeds vaker opgevoerd als bepalende factor in toekomstige bevolkingsverschuivingen, ook in Nederland, zo stelt het rapport '*Gematigde groei*' van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. De relatie tussen demografie en ecologische duurzaamheid is echter allesbehalve lineair. Bevolkingsomvang is geen directe indicator voor ecologische druk: de impact wordt meebepaald door ruimtelijke verdeling, consumptiepatronen en beleidskeuzes. Toch blijven neomalthusiaanse narratieven dominant, waarin bevolkingsgroei, vooral in het zogenaamde Globale Zuiden, als voornaamste oorzaak van klimaatverandering wordt aangewezen (Majdoub 2021; 2023; 2024). Zulke eenzijdige causaliteit – bevolkingsgroei leidt tot uitputting van hulpbronnen en CO_2-uitstoot – blijft circuleren, ondanks weerlegging door onder andere Lamb et al. (2021), die aantonen dat deze framing vooral klimaatactie uitstelt. Het wijst naar bevolkingsgroepen elders en onttrekt overconsumptie en structurele verantwoordelijkheid dichter bij huis aan kritiek (Hartmann 2010). In dit licht is het veelzeggend dat Gematigde Groei in zijn klimaatpassages nauwelijks de rol van Nederland in mondiale uitstoot benoemt, maar wél bevolkingsdruk en migratie als ecologische risico's positioneert. Klimaatverandering wordt in dit rapport niet alleen ondergeschikt gemaakt aan demografisch denken, maar wordt erdoor geïnstrumentaliseerd om migratiepolitiek te legitimeren, wat Homanen en Meskus (2023) omschrijven als de affectieve en ideologische lading van bevolkingsbeleid. Aan deze bevolking-milieu-nexus wordt een extra laag complexiteit toegevoegd wanneer we het hebben over klimaatmigratie. Waar de term aanvankelijk verwees naar massale volksverhuizingen, verschoof het perspectief naar het analytisch kader van *climate (im)mobilities*, dat ook vrijwillige of geforceerde stilstand erkent

als deel van ecologische adaptatie (Farbotko en McMichael 2019; Schewel 2020; Zickgraf 2018). Verplaatsing blijkt diep contextueel: gefragmenteerd, tijdelijk, soms preventief, soms uitgesloten (Boas, Farbotko en Adams 2022; Schewel 2022). Toch overheerst een toekomstgerichte alarmtaal: miljoenen mensen *zullen* migreren, migratie *zal* toenemen. Bettini (2013) toont hoe deze framing klimaatmigranten voorstelt als dreiging, niet als actor, wat beleidsreacties triggert vóór migratie plaatsvindt. Dit discours is bijna uitsluitend geschreven in de toekomstige voorwaardelijke tijd, wat suggereert dat de klimaatmigrant nog niet onder ons is (Majdoub 2024). Het is deze temporaliteit die Baldwin (2012; 2016) scherp analyseert: het discours over klimaat en migratie is geschreven in de toekomstige voorwaardelijke tijd. Dat maakt het beschikbaar voor preëmptieve actie: anticiperende beleidsmaatregelen die gebaseerd zijn op wat zou kunnen gebeuren, niet wat al is. In plaats van een onverwachte verstoring wordt de klimaatmigrant een geanticipeerde figuur, waarvan het beheer nu al politiek gelegitimeerd wordt. Deze logica sluit naadloos aan bij Adams, Murphy en Clarke's (2009) "anticipatieregime", waarin affect – angst, zorg, hoop – collectieve oriëntatie op de toekomst structureert. Deze analyse maakt duidelijk dat bevolkingsbeleid zelden louter technisch of rationeel is. Het is doordrenkt van emoties die actief demografische en ecologische kwesties framen.

Deze studie positioneert zich op het snijvlak van klimaatsociologie, kritische demografie en affectieve biopolitiek. Ten eerste draagt deze studie bij aan klimaatsociologisch onderzoek door te analyseren hoe strategische ontkoppeling van klimaat en demografie functioneert als vorm van depolitisering binnen beleidsvorming. Waar bestaand onderzoek zich voornamelijk richt op expliciete klimaatdiscoursen, tonen wij aan hoe de 'afwezigheid' van klimaatframing zelf een politieke strategie vormt. Ten tweede breidt deze studie het concept van demografisering uit door het te verbinden met affectieve governance. Terwijl klassieke biopolitiek zich richt op institutionele regulering van populaties, analyseren wij hoe demografische 'problemen' worden geconstrueerd via techno-affectieve instrumenten – CBS-prognoses, scenario-modellen, datavisualisaties – die anticipatieve angst en beheersingsdrang produceren om beleidsinterventies te legitimeren. Ten derde verbindt deze studie het Nederlandse bevolkingsbeleid met internationale literatuur over depolitisering en post-politieke governance. Door affectieve biopolitiek toe te passen op de Nederlandse casus, demonstreren wij hoe lokale demografische discoursvorming ingebed is in bredere klimaatsociologische patronen van technocratische governance die complexe ecologische crisis-migratienexus herkadreren als beheersbare bevolkingsvraagstukken.

Methodologie

In deze studie hanteren we een kwalitatieve onderzoeksopzet om de relatie tussen demografische angsten en het debat over klimaatverandering binnen het Nederlandse bevolkingsbeleid te analyseren, met bijzondere aandacht voor

affectieve aspecten van beleidsontwikkeling. De methodologie is gebaseerd op een genealogische benadering, geïnspireerd door Michel Foucault's (1977) kader voor de analyse van macht, discours en de historische contingenties die beleidsverhalen vormgeven. Daarnaast integreert het onderzoek intertekstuele analyse om na te gaan hoe beleidsdocumenten betekenis construeren door verwijzingen naar eerdere teksten en discoursen (Kristeva 1980). Intertekstualiteit, zoals opgevat door Kristeva, is niet louter de aanwezigheid van "expliciete verwijzingen maar het bredere samenspel van discoursen die de betekenis van een tekst vormgeven". Ze meent dat elke tekst een "mozaïek van citaten" is, die eerdere teksten absorbeert en transformeert (1980:66). Door genealogie en intertekstualiteit te combineren, beoogt dit onderzoek de discursieve productie van bevolkingsproblemen bloot te leggen. Genealogie tracht de historische en discursieve condities te reconstrueren die aanleiding geven tot specifieke kennissystemen, machtsverhoudingen en beleidsinterventies. In plaats van een lineaire geschiedenis te traceren, richt genealogie zich op discontinuïteiten, breuken en de affectieve dimensies van het discours (Foucault 1977; Dean 1994). In dit onderzoek gebruiken we genealogie om te analyseren hoe demografische angsten en klimaatnarratieven zijn geconstrueerd en gemobiliseerd in het Nederlandse bevolkingsbeleid. Het rapport Gematigde Groei (2024) wordt daarbij beschouwd als een discursieve ruimte waarin affectieve biopolitiek bijdraagt aan de vormgeving van publieke opinie en politieke prioriteiten. De genealogische analyse gebeurt in drie stappen. Ten eerste reconstrueren we de politieke en maatschappelijke context waarin de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen werd opgericht. Vervolgens identificeren we de affectieve dimensies van de beleidsdocumenten en analyseren hoe emoties en angsten worden gearticuleerd en gemobiliseerd om specifieke beleidsinterventies te legitimeren (Ahmed 2004; Anderson 2014). Ten derde analyseren we hoe discoursen over demografie en klimaatverandering elkaar kruisen om bepaalde subjectiviteiten en beleidsoriëntaties te produceren (Foucault 1978).

Intertekstualiteit biedt ons een aanvullend kader om te analyseren hoe beleidsdocumenten eerdere discoursen herhalen, transformeren of resignifiëren. Intertekstuele analyse houdt in dat expliciete en impliciete verwijzingen naar eerdere teksten worden geïdentificeerd en dat wordt onderzocht hoe deze verwijzingen bijdragen aan de constructie van affectieve verhalen (Fairclough 1992). Deze benadering is vooral nuttig om te begrijpen hoe het rapport van de Staatscommissie voortbouwt op of afwijkt van eerdere publicaties inzake bevolkingsbeleid. Het rapport van 2024 wordt dan niet gelezen als een op zichzelf staand product, maar als een knooppunt binnen bredere discursieve praktijken over bevolkingsgroei, migratie en ecologische duurzaamheid. Zoals Anderson (2014) laat zien, zijn intertekstuele verwijzingen elementen die ontleend zijn aan andere teksten, discoursen of culturele narratieven die de betekenis en emotionele impact van een bepaald discours helpen vormgeven en functioneren als affectieve triggers.

De uitdrukking "*tipping point*", bijvoorbeeld, wordt gebruikt om onomkeerbare klimaatdrempels te beschrijven. Dit roept het idee op van een catastrofaal *point of no return*. De term is terug te vinden in wetenschappelijk en culturele narratieven over plotselinge, dramatische omwentelingen (Anderson 2014). We lezen ook over de teloorgang van het klimaat als een tikkende tijdbom, Armageddon, ontleend aan religieuze en mythologische tradities van apocalyps, waarbij klimaatverandering wordt gezien als een existentiële bedreiging voor de mensheid (Swyngedouw 2010). Verwijzingen naar wetenschappelijke autoriteit zijn ook vaak terug te vinden in het klimaatdiscours om beweringen te legitimeren en de hoogdringendheid te benadrukken. Zo zien we dat verwijzingen naar IPCC-rapporten worden gebruikt om de wetenschappelijke consensus over klimaatverandering en de noodzaak voor onmiddellijke actie te benadrukken (Hulme 2009). Ook in het gebruik van grafieken en datavisualisaties wordt autoriteit ontleend aan wetenschappelijke methoden om hoogdringendheid te creëren maar ook om een gevoel van objectiviteit uit te stralen (Jasanoff 2010).

De primaire data van deze studie bestaan uit beleidsdocumenten, rapporten en parlementaire verslagen. Centraal staat het rapport *Gematigde Groei* van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024), dat in zijn geheel werd onderworpen aan een theoretisch geleide close reading van 405 pagina's. De analyse was gericht op het identificeren van affectieve dimensies in de discursieve constructie van bevolkingsproblematieken. Het corpus werd aangevuld met parlementaire documenten, waaronder het volledige transcript van het Eerste Kamerdebat over het rapport (januari 2025), dat inzicht geeft in hoe de aanbevelingen politiek worden geïnterpreteerd, bediscussieerd en vertaald naar beleidsvoornemens. Deze triangulatie van textuele bronnen laat toe om zowel de interne discoursstructuur van het rapport te analyseren, als de externe doorwerking ervan in het politieke veld. Vertrekkend vanuit het theoretisch kader werd gewerkt met zeven affectcategorieën: angst, urgentie, hoop, verantwoordelijkheid, nostalgie, onzekerheid en anticipatiedrang. Deze categorieën fungeerden als interpretatieve lens om semantische en retorische signalen van affectieve betekenisgeving te herkennen. In totaal werden 129 representatieve passages geïdentificeerd en gecodeerd volgens de zeven affectcategorieën. De verdeling toont een dominante aanwezigheid van urgentie (29 passages), gevolgd door angst (16), verantwoordelijkheid (23), hoop (16), anticipatiedrang (13), nostalgie (13) en onzekerheid (19). Hoewel de affectanalyse in deze studie thematisch en discursief van aard is, werd een coderingsschema ontwikkeld dat deze interpretatieve leesrichting systematisch ondersteunt. Dit schema vertrekt vanuit de zeven affectcategorieën, telkens gekoppeld aan semantische signalen en beleidscontexten. Het schema fungeert niet als basis voor kwantitatieve codering, maar als analytisch raster om op consistente wijze affectieve signalen in het beleidsdiscours te identificeren. In tegenstelling tot eerdere studies die zich beperken tot thematische interpretatie (zoals Homanen en Meskus 2022; Lim 2023), biedt dit schema een geëxpliciteerde

en navolgbare methodologische ondersteuning, wat bijdraagt aan de transparantie van de analyse. Hoewel het rapport van de Staatscommissie de centrale analysetekst vormt, werd het intertextuele corpus aangevuld met een publicatie van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) over houdbare zorg (2021), de neerslag van de voortzetting van het debat over demografie en beleid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (2025), en position papers van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (2024). Deze documenten werden geselecteerd op hun discursieve verwantschap en rol in de beleidsvorming omtrent bevolkingsgroei, vergrijzing en migratie. De intertextuele analyse onderzocht hoe deze teksten terugkerende motieven herhalen, resignifiëren of legitimeren, en hoe zij bijdragen aan de affectieve framing van beleidsproblemen. Als onderzoekers zijn we ons bewust van onze positie binnen een kritische demografische traditie.

Onze positionering binnen kritische demografie impliceert een reflexieve leeswijze: bewust van hoe bevolkingsproblemen historisch verweven zijn met koloniale, neoliberale en gegenderde machtsstructuren. Deze benadering stelt ons in staat om bevolkingsbeleid te lezen als affectief discours: niet louter als technocratisch product, maar als politiek-culturele praktijk die gevoelens mobiliseert, toekomstbeelden construeert en beleidsopties legitimeert.

Bevindingen en analyse: Affectieve biopolitiek in Nederlands bevolkingsbeleid

Demografische narratieven

De totstandkoming van het rapport '*Gematigde Groei*' van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 vond plaats tegen de achtergrond van groeiende politieke en maatschappelijke zorgen over demografische ontwikkelingen in Nederland (SCDO 2024). De Tweede Kamer drong in 2022 aan op de instelling van een staatscommissie via de motie Dijkhoff/Buma c.s. en de motie Den Haan c.s. (Tweede Kamer der Staten-Generaal 2022), waarin werd verzocht "scenario's te ontwikkelen om de gevolgen van demografische veranderingen in Nederland op verschillende beleidsterreinen in kaart te brengen en deze te voorzien van beleidsopties", met bijzondere aandacht voor migratie, geboortecijfers, personeelstekorten in de zorg, en druk op de woningmarkt. Tijdens het kamerdebat over het rapport op 16 januari 2025 werd breed erkend dat "niets doen aan demografische ontwikkelingen onwenselijk is" en dat "het scenario van gematigde groei naar 19 à 20 miljoen mensen in 2050 het beste is voor het behoud van brede welvaart" (Tweede Kamer der Staten-Generaal 2025). De SGP-fractie benadrukte: "Wat de SGP betreft mag die groei zo laag als mogelijk zijn om te [...] arbeidsmigratie. Probeer om ook eens concrete stappen te zetten in de juiste richting" (Tweede Kamer der Staten-Generaal 2025). Minister Van Hijum benadrukte de beleidsmatige urgentie: "Demografie en migratie zijn niet iets wat ons overkomt, maar een onderwerp waarop we actief beleid kunnen voeren" (Van Hijum 2025). Het rapport vormde dus een direct antwoord op actuele

[2] Cfr. tijdschrift Taal en Last

maatschappelijke en beleidsmatige zorgen omtrent bevolkingsgroei, waarbij de commissie de opdracht kreeg om handelingsperspectieven te bieden voor een toekomstbestendig beleid op het gebied van ruimtelijke ordening, migratie, sociale zekerheid en economie. Deze politieke genese illustreert hoe demografische 'urgentie' niet ontstaat uit neutrale statistieken, maar uit specifieke beleidscrises die om affectief geladen interventies vragen. Uit deze citaten blijkt ook dat het rapport niet alleen een beleidsmatig, maar ook een uitgesproken politiek product is, voortgekomen uit een breed gedeeld gevoel van urgentie over bevolkingsgroei, migratie en vergrijzing, en direct verbonden aan concrete beleidswensen en partijpolitieke posities.

In 2017 blikte Dick van de Kaa terug op de voorloper van het Rapport van Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. Toen was het exact 40 jaar geleden dat hij als wetenschappelijke secretaris van die commissie, de voorzitter Pieter Muntendam bijstond in het overhandigen van dat rapport, Bevolking en Welzijn in Nederland (1977), aan de toenmalige bevoegde minister. Dit rapport Muntendam, net zoals het rapport *Gematigde Groei*, beroerde danig de gemoederen.[2] Voorzitter Muntendam beschreef de situatie als volgt: "In het kort kwam deze erop neer, dat de Nederlandse bevolking in toenemende mate een ernstig gevoel van onbehagen, een gevoel van overbevolking vertoonde bij de steeds, ook nu nog voorgaande groei van de bevolking." (SCDO 2024:32). Opmerkelijk is dat het "gevoel van overbevolking" en het "ernstig gevoel van onbehagen", demografische angsten voornamelijk gingen over het gevoel dat de prognoses van het Centraal Bureau voor Statistiek uitlokten en niet zozeer de actuele situatie zelf. Met als aanleiding "de maatschappelijke zorg over de snelle groei van de Nederlandse bevolking en de ramingen over een verdere expansie ervan" (van de Kaa 2017:5) werd er gevolg gegeven aan de paniek die prognoses (bevolkingsomvang van 21 miljoen in het jaar 2000, terwijl in 1972 de omvang van de Nederlandse bevolking 12,2 miljoen was) van het Centraal Bureau voor Statistiek veroorzaakten (van de Kaa, 1979). De oprichting van de commissie op 3 maart 1972 bleek niet politiek neutraal en kon evenmin rekenen op de inbreng van demografen gezien "de enige twee hoogleraren in Nederland die demografie in hun leeropdracht opgenomen hadden gekregen, [...] werden nadrukkelijk gepasseerd" (2017:6). In hun opdracht werd de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk "uitdrukkelijk niet gevraagd om beleidsaanbevelingen" maar wel om onderzoeksresultaten die "als basis konden dienen voor de beoordeling van maatregelen, die van invloed zouden zijn op de toekomstige ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving" (2017:5). Als meest cruciale aanbeveling aan de regering, lezen we "het streven naar een zo spoedig mogelijke beëindiging van de natuurlijke bevolkingsgroei"[3], en volgens van

[3] Door te mikken op een ontwikkeling van de vruchtbaarheid die tussen 15 en 30% onder de vervangingswaarde ligt maar ook door ervoor te zorgen dat immigratie geen impact heeft op de cijfers.

[4] Het startpunt van de Verkenning Bevolking 2050 werd gevormd door de Algemene Politieke Beschouwingen in 2018, toen de Tweede Kamer de motie Dijkhoff aannam.

[5] Instellingsbesluit staatscommissie demografische ontwikkelingen 2050 https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2022-22818.html

de Kaa is het opmerkelijk dat de regering deze visie deelde waarmee het "de enige ter wereld die ooit een dergelijk standpunt heeft ingenomen" werd. De urgentie om het bevolkingscijfer te doen dalen, verdween echter vrij snel. Al in 1973 was het totale vruchtbaarheidscijfer onder het vervangingsniveau gedaald en dit proces ging alleen maar verder (SCDO 2024:35). In tegenstelling tot het rapport Gematigde Groei zag de commissie geen reden tot bezorgdheid omtrent immigratie. De opdracht sprak immers over "'geboorte, ziekte en sterfte' in plaats van het correcte drietal 'geboorte, sterfte en migratie'" (2017:5).

We zien hier hoe Schultz' *demografisering* aan het werk gaat. Door het bevolkingsvraagstuk nadrukkelijk te linken aan welzijn, "blijkt dat de Nederlandse politiek zich wel bewust is van demografische trends die in een dichtbevolkt land als het onze (verder kunnen gaan) schuren" (SCDO 2024:13). Meteen ook de reden waarom in 2022 wordt overgegaan tot de instelling van een Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050[4]. De demografische angsten die deze ontwikkelingen flankeren, wisselden in een vrij korte tijdspanne het vizier, zoals Schultz duidelijk maakt met haar Malthusiaanse matrix. De vrees voor overbevolking die het voorwerp was van Muntendam's rapport Bevolking en Welzijn, maakte plaats voor zorgen over de periode van krimp die Nederland tegemoet zou gaan vijftien jaar geleden. De hoofdbekommernis vandaag is dan weer arbeids- en asielmigratie die een snelle bevolkingsgroei aanjagen (SCDO 2024:63). In de Staatscourant van 7 september 2022 lezen we dat die staatscommissie "als taak heeft aan de regering te adviseren over scenario's, beleidsopties en handelingsperspectieven van de regering in relatie tot de maatschappelijke gevolgen van de demografische ontwikkelingen, in het bijzonder van vergrijzing en migratie, tot ten minste 2050 en tegen de achtergrond van de brede welvaartsbenadering."[5] Interpellerend is dat het rapport zich niet uitsluitend richt tot de opdrachtgevende beleidsmakers maar expliciet is in het trachten de publieke opinie te beïnvloeden en de burger tot actieve protagonist te maken in het voorkomen van onzekerheid en ongewenste toekomstbeelden: "Het rapport is in eerste instantie bedoeld voor de regering en het parlement, maar ook om burgers en organisaties, die betrokken zijn en zich betrokken voelen bij de vormgeving van Nederland richting 2050, te helpen verwachtingen wél waar te maken" (SCDO 2024:12). Dat de toekomst er niet rooskleurig uitziet en reden tot ongerustheid terecht is, benadrukken de auteurs al in de eerste paragrafen van het rapport, "Behoud van welvaart in brede zin en van sociale cohesie in het bijzonder is op weg naar 2050 niet vanzelfsprekend. Sterker nog, in het hier en nu is er al schaarste en ongelijkheid" (SCDO 2024:13). Deze Malthusiaanse notie van schaarste en vrees voor welvaartsverlies, "tegen de achtergrond van de brede welvaartsbenadering" (SCDO 2024:14), in combinatie met onvermijdbare onzekerheid is de rode draad doorheen het rapport. Onvermijdbaar, want "wie zich aan een rapport over langetermijnontwikkelingen waagt, zal daarom altijd deze fundamentele onzekerheid op een of andere manier in de analyse moeten betrekken" (SCDO 2024:63).

De Staatscommissie stelt onomwonden dat het inperken van de bevolkingsgroei het beste en zelfs essentieel is voor het behoud van de brede welvaart van de natie. "Om voor iedereen in Nederland wonen, zorg en onderwijs toegankelijk te houden en leefbaarheid te bevorderen is een kwalitatief hoogwaardige economie nodig. In samenhang daarmee zijn politieke keuzes nodig over de gewenste omvang en vormen van migratie". De voorzitter van de staatscommissie, Richard van Zwol, in tegenstelling tot zijn voorganger in 1972, formuleert het als volgt: "We moeten keuzes maken over migratie en daarin de kwaliteit van de economie en sociale samenhang vooropstellen. Dat is nodig om op langere termijn onderwijs, zorg, wonen en sociale zekerheid voor iedereen in Nederland toegankelijk te houden." en: "Door nu al te sturen op een gematigde groei van de bevolking richting 2050 worden schaarste aan voorzieningen en ongelijkheid tussen groepen in de samenleving zoveel mogelijk beperkt." (SCDO 2024:12-13). Dit aanvoelen van overbevolking en onbehagen kan worden begrepen door de lens van demografisering, waarbij complexe sociale en economische problemen worden genaturaliseerd en herkaderd als demografische uitdagingen en waarbij structurele verklaringen opzij worden geschoven (Schultz 2015:341). Het rapport-Muntendam illustreert dit door bevolkingsgroei te zien als een primaire bedreiging voor het maatschappelijk welzijn, in plaats van de onderliggende economische of politieke factoren aan te pakken. De Malthusiaanse matrix, zoals beschreven door Schultz (2015:344), verduidelijkt deze framing verder: ten eerste wordt bevolkingsgroei gekwantificeerd als een bedreiging voor hulpbronnen (bijvoorbeeld huisvesting, infrastructuur), en ten tweede worden specifieke groepen (bijvoorbeeld migranten, gezinnen met een laag inkomen) geïdentificeerd als de bron van deze "overbevolking".

Emotionele framing in beleid: analyse van affectieve elementen

De motie Dijkhoff/Buma gaf aan de commissie in september 2018 een tweeledige opdracht:

> "Overwegende dat recente prognoses aantonen dat de bevolking tot 18, 19 of 20 miljoen inwoners halverwege deze eeuw kan groeien; overwegende dat ook de samenstelling van de bevolking verandert door de vergrijzing, de verschillen tussen groei en krimp binnen Nederland en immigratie; overwegende dat deze demografische ontwikkelingen belangrijke consequenties hebben op vele beleidsterreinen, zoals de woningbouw, de ruimtelijke ordening, de infrastructuur, de energievoorziening, de sociale zekerheid, de zorg, het onderwijs en integratie; verzoekt het kabinet, deze ontwikkelingen in verschillende scenario's in kaart te brengen en beleidsopties voor te leggen bij die verschillende scenario's."

Het rapport beschrijft inderdaad de gevolgen van demografische ontwikkelingen voor wonen, mobiliteit, duurzaamheid, ruimtelijke ordening en voedselproductie. Deze uitdagingen worden zodanig gekaderd dat het bezorgdheid oproept en benadrukken de hoogdringendheid van eventuele acties om de stabiliteit van het sociale welvaartssysteem, en de toekomst van het land, te verzekeren. Deze

formulering markeert een moment van beleidsalarmering, waarin demografische trends discursief worden samengebracht tot één urgente beleidsnoodzaak. De auteurs volgen met een analyse van alle domeinen die een transitie vergen:

> "Het is niet vreemd, dat in het licht van deze overvloed aan urgente en ruimte vragende transities, Nederland al snel te klein lijkt. Daarbij komt de onzekerheid met betrekking tot de demografische ontwikkelingen wat betreft migratiesaldo, levensverwachting en kindertal. De omvang en aard van de vergrijzingsgolf is nog redelijk goed te voorspellen, maar er is veel onzekerheid en onrust over migratiebewegingen." (SCDO 2024:139)

En toch zijn het de migratiebewegingen die onzekerheid en onrust veroorzaken: "Het vormgeven van een gematigde groei van de bevolking tot 2050 is essentieel voor de brede welvaart in Nederland. Om voor iedereen in Nederland wonen, zorg en onderwijs toegankelijk te houden en leefbaarheid te bevorderen is een kwalitatief hoogwaardige economie nodig. In samenhang daarmee zijn politieke keuzes nodig over de gewenste omvangen en vormen van migratie." Angst en onzekerheid worden strategisch ingezet om de publieke opinie te vormen, voor te bereiden op een regulerend migratiebeleid. Dat reguleren moet nu al gebeuren, "door nu al te sturen op" wat een gevoel van urgentie creëert om "de controle terug te nemen over de nationale grenzen". Deze affectieve strategie van het linken van het verlies aan welvaart aan migratie, was een essentieel element in de Brexit campagne. Ook Trump's 'Build the Wall' campagne was hier een voorbeeld van. Zulke strategieën legitimeren niet alleen uitsluitingsbeleid, maar versterken ook nationalistische ideologieën (Goodwin en Milazzo 2017). We lezen op verschillende plaatsen in het rapport toch ook een andere kijk op migratie: "Migratie kan zowel kansen als uitdagingen met zich meebrengen. Het is belangrijk om een balans te vinden tussen het benutten van de voordelen en het beheersen van de druk op de samenleving." (SCDO 2024:45). Hoewel deze stelling getuigt van inzicht in de potentiële voordelen van (bepaalde) migratie, wordt toch ook angst opgeroepen door migratie gelijk te stellen aan "druk op de samenleving". Migratie als potentiële bron van sociale en economische druk, is de affectieve strategie om beleid te rechtvaardigen dat migratie onder controle houdt en migranten effectief integreert. Dit sluit naadloos aan bij Ahmed's (2004) analyse van de wijze waarop angst voor de "ander" wordt gemobiliseerd in grensbeleid.

Ook in de formulering van de vergrijzingsdruk, ontwaren we dezelfde affectieve strategie van het creëren van een gevoel van urgentie, waardoor beleidsmakers en het publiek worden aangemoedigd om maatregelen te steunen die deze uitdagingen aanpakken, wat aansluit bij het concept van affectieve biopolitiek zoals Clough (2008) het beschreef: "De vergrijzing zet door, en dat heeft grote gevolgen voor de arbeidsmarkt en de zorg. Als we niets doen, ontstaan er tekorten aan arbeidskrachten en stijgen de kosten van de gezondheidszorg. [...] wat de economische groei kan belemmeren." (SCDO 2024:23). Deze uitspraak mobiliseert de bezorgdheid over

de economische en sociale gevolgen van de vergrijzing en framet het als een dreigende crisis die onmiddellijke actie vereist. Bij het analyseren van het rapport wordt het ons duidelijk dat de grijze druk, de demografische trend is die de meeste aandacht krijgt omwille van de grote bezorgdheid over de economische gevolgen. We lezen hier een affectieve strategie om hervormingen in de gezondheidszorg en pensioenstelsels te rechtvaardigen, in overeenstemming met Foucault's (1978:139) analyse van biopolitiek als het "bestuur van levensprocessen zoals geboorte, sterfte, gezondheid en migratie". Deze vorm van bestuur richt zich "niet alleen op individuen, maar op de bevolking als geheel, waarbij statistieken en demografische kennis worden gebruikt om beleid te legitimeren dat gericht is op het optimaliseren van levensomstandigheden en het minimaliseren van risico's" (Foucault 2007:317). Niettegenstaande het rapport de uitdagingen belicht die de vergrijzing met zich meebrengt, wekt het ook hoop op door de nadruk te leggen op het potentieel van gematigde groei: "Gematigde groei biedt kansen voor een duurzame en inclusieve samenleving. Het is mogelijk om de demografische veranderingen zo te sturen dat ze bijdragen aan welvaart en welzijn voor iedereen." (SCDO 2024:12). Hoop als affectieve strategie draait om het aansteken van optimisme en het wekken van vertrouwen in het vermogen van het beleid om demografische trends in de 'juiste' richting te sturen. We zien hier een aansluiting bij Berlant's (2011) concept van '*cruel optimism*', waarbij hoop wordt gemobiliseerd om het geloof en vertrouwen in een betere toekomst in stand te houden, zelfs in het licht van systemische uitdagingen zoals in het rapport beschreven. Verder beschrijven de auteurs ook een diepe bezorgdheid over de ethische implicaties van de vergrijzing en framen het als een morele uitdaging die collectieve actie vereist: "Vergrijzing stelt ons voor morele en ethische vragen over hoe we omgaan met de behoeften van ouderen en toekomstige generaties. Het is onze verantwoordelijkheid om een rechtvaardige en duurzame samenleving te creëren."(SCDO 2024:52). Het aanmoedigen van steun voor beleid dat prioriteit geeft aan intergenerationele solidariteit en gelijkheid is hier de affectieve strategie, in lijn met Whyte's (2020) kritiek op crisisepistemologieën in demografisch discours. Hij betoogt dat het framen van demografische en ecologische uitdagingen als onvermijdelijke crises vaak dient om korte termijn interventies en technische oplossingen te rechtvaardigen en complexe problemen te depolitiseren, in plaats van onderliggende structurele ongelijkheden aan te pakken (2020:52). Door intergenerationele solidariteit te presenteren als een morele verplichting, verschuift de aandacht weg van de grondoorzaken.

Verantwoordelijkheid vormt het normatieve anker binnen de affectieve biopolitiek: "de overheid moet verantwoordelijkheid nemen in het vormgeven van toekomstbestendig beleid". Het rapport roept herhaaldelijk op tot collectieve plicht, "het is de verantwoordelijkheid van de wetgever, van de politiek" (SCDP 2024:355) en koppelt die morele zorg meteen aan anticipatiedrang: "Als de bevolking groeit tot 20,7 miljoen zullen de huidige knelpunten en capaciteitsproblemen sterk toenemen. Dan zijn keuzes nodig…" (SCDO 2024:167) Zo transformeert een ethisch

appel in een technocratisch imperatief: “mensen verlangen van het nieuwe kabinet dat het de huidige maatschappelijke perfect storm in goede banen leidt” (SCDO 2024:12). Deze retoriek legitimeert pre-emptief ingrijpen door vooruit te lopen op vermeende tekorten en zo verantwoordelijkheid te herdefiniëren als plicht tot voorspellen, plannen en sturen. Echter, de toekomst moet kunnen verbeeld worden, de auteurs zijn er zich terdege van bewust en stellen dat de keuze om scenario’s te beschrijven in het rapport – nadat uitgebreid de uitdagingen werden geschetst – hierbij helpt: “Een scenario maakt een toekomst concreet in termen van cijfers en wellicht helpt dat om beslissingen of plannen te maken die erop aansturen een dergelijke uitkomst te vermijden of juist te bereiken. Het vergt echter veel verbeeldingskracht om de toekomst concreet te maken. Uit onderzoek op het niveau van individuen weten we dat een concrete verbeelding van een vergrijsde toekomst aanzet tot meer anticipatie en eventueel corrigerende actie, zoals meer sparen voor pensioen, dan zonder die verbeelding tot stand zou zijn gekomen.” (SCDO 2024:79). Het ‘*cruel optimism*’ van Berlant kunnen we naast de Malthusiaanse obsessie voor de toekomst plaatsen. Malthusianisme stelt zich een toekomst voor zonder hoop, een plek van ‘onvermijdelijke catastrofe’. Deze visie wordt ingezet om acties in het heden te legitimeren, waarbij binnen het kader van liberale gouvernementaliteit deze toekomstgerichte denkwijze een instrument wordt voor bestuur. Zonder geweld te hoeven gebruiken, wordt bepaald gedrag aangemoedigd (Tellmann 2013). Het rapport verwoordt dit als “aanzetten tot meer anticipatie en eventueel corrigerende actie”. Deze “morele economie van angst” betekent dat angst niet alleen een reactie is op bedreigingen – het is een manier om mensen te besturen (SCDO 2024:79). Door mensen bang te maken voor de toekomst, kunnen regeringen hen aanmoedigen om te handelen op een manier die overeenkomt met economische en politieke doelen (Tellmann 2013:148). Deze waakzaamheid en paraatheid vinden we terug in het werk van Anderson (2010) die benadrukt hoe affectieve biopolitiek vaak opereert via preventieve strategieën, hij voegt hier temporele politiek als karakteristiek aan toe. Tijd wordt namelijk gepolitiseerd en hoe de toekomst eruitziet, valt niet te beschrijven als een wit blad, maar een omstreden ruimte waar verschillende visies op wat er zou kunnen gebeuren, worden gebruikt ter rechtvaardiging van een specifieke beleidsinterventie.

Hoop als affectieve strategie wordt in het rapport ook gemobiliseerd door het belang van innovatie en aanpassingsvermogen te benadrukken en het potentieel van technologische en educatieve vooruitgang om demografische uitdagingen te overwinnen, vooruit te schuiven: “Innovatie en aanpassingsvermogen zijn essentieel om demografische uitdagingen aan te gaan. Door te investeren in technologie en onderwijs kunnen we de kansen van de toekomst benutten.” (SCDO 2024:34). De affectieve strategie is het bevorderen van een gevoel van mogelijkheid en vooruitgang, waardoor steun voor investeringen in innovatie wordt aangemoedigd. We ontwaren hier de *tone of voice* van het ecomodernisme

dat de nadruk legt op technologische innovatie en menselijke *spitzfindigkeit* als dé oplossing voor ecologische en demografische uitdagingen. Menselijk welzijn en de impact op het milieu worden zo losgekoppeld, in dit paradigma, wat de deur wijd openzet voor intensief menselijk beheer van natuurlijke systemen (Asafu-Adjaye et al. 2015). Hoop in de toekomst leidt tot vertrouwen in het beleid. Dit vertrouwen wordt vaak gebruikt om beleid te legitimeren dat prioriteit geeft aan economische groei en technologische ontwikkeling boven structurele of systemische veranderingen (Jasanoff 2015). Zowel hoop als vertrouwen, als affectieve strategieën, dienen om milieukwesties en demografische uitdagingen te depolitiseren door ze te framen als technische problemen met technologische oplossingen (Swyngedouw 2010). Het rapport gebruikt overigens systematisch technocratische termen die affectieve betekenissen verhullen. Migratie wordt geframed via water-metaforen ("migratiestromen", "absorptiecapaciteit") en volume-concepten ("bandbreedte", "matiging noodzakelijk"), waarbij culturele angsten worden gepresenteerd als technische capaciteitsvraagstukken. Vergrijzing krijgt economische en natuurramp-metaforen: "grijze druk op uitgaven", "vergrijzingsgolf", waarbij demografische verandering wordt voorgesteld als oncontroleerbare externe kracht die beleidsinterventie vereist. Deze woordkeuze is niet neutraal maar strategisch: termen zoals "matiging", "beheersing" en "absorptie" suggereren dat migratie een probleem is dat politiek-technisch oplosbaar is, terwijl 'druk', 'golf' en 'tijdbom' bij vergrijzing urgentie en onvermijdelijkheid oproepen. Door complexe sociale processen te reduceren tot meetbare variabelen, legitimeert het rapport beleidsinterventies terwijl de onderliggende normatieve keuzes – wie welkom is, welke zorg betaalbaar – buiten het democratische debat blijven.

Ook nostalgie naar sociale cohesie en traditionele waarden wordt opgeroepen in het rapport, en framet demografische veranderingen als een bedreiging voor deze idealen. De paradox van hoop en nostalgie weerspiegelt een spanning tussen toekomstgericht optimisme en naar het verleden gericht verlangen. Aan de ene kant mobiliseert het rapport hoop als een affectieve strategie om vertrouwen te wekken in adaptief beleid en technologische oplossingen. Aan de andere kant een heimwee naar sociale cohesie en traditionele waarden die onder (vermeende) druk komen te staan. Ook deze paradox kan begrepen worden door de lens van de affectieve biopolitiek. Nostalgie als emotie, roept een verlangen op naar een geïdealiseerde versie van het verleden, in het rapport aangehaald om demografische veranderingen zoals vergrijzing en migratie te framen als bedreigingen voor sociale cohesie en traditionele waarden: "Demografische veranderingen kunnen de sociale cohesie onder druk zetten. Het is belangrijk om te werken aan een samenleving waarin iedereen zich thuis voelt en waarin verschillen worden gerespecteerd." (SCDO 2024:56). De affectieve strategie hier is het aanmoedigen van beleid dat sociale integratie en inclusiviteit bevordert wat aansluit bij Krause's (2006) analyse van hoe nostalgie naar traditionele familiewaarden wordt gemobiliseerd in pronatalistische vertogen. De paradox van hoop in de toekomst en nostalgie

naar het (ingebeeld gemeenschappelijk) verleden is ook terug te vinden in de nadruk die het rapport legt op traditionele gezinswaarden: “Het traditionele gezin blijft een belangrijke pijler van de samenleving, maar we moeten ook ruimte bieden aan andere vormen van samenleven.” (SCDO 2024:67). Wat hier affectief wordt opgeroepen, is het aansporen tot het vinden van een evenwicht tussen respect voor traditie en erkenning van veranderende sociale normen. Dit sluit aan bij het onderzoek naar demografisch nationalisme in de analyse van Kovács (2020) over hoe pronatalistisch beleid in Hongarije een beroep doet op nostalgie naar etnische homogeniteit en traditionele gezinsstructuren. Nostalgie naar deze waarden wordt gemobiliseerd om de uitdagingen die gepaard gaan met dalende vruchtbaarheidscijfers en veranderende huishouddynamiek te benadrukken. Deze affectieve strategie is terug te vinden in conservatieve en communautaire discoursen, die het behoud van cultureel erfgoed en sociale stabiliteit benadrukken zoals Boym het uitlegt in haar *The Future of Nostalgia* (2001).

Het rapport mobiliseert emoties zoals angst, hoop, verantwoordelijkheid en nostalgie om het publieke debat en beleidsaanbevelingen vorm te geven. Door demografische uitdagingen als urgent en complex te framen, stimuleert het steun voor adaptief beleid en investeringen in innovatie. De affectieve strategieën weerspiegelen een bezorgdheid over economische en sociale gevolgen van vergrijzing, maar ook en vooral over migratie, evenals een hoopvolle visie op adaptief beleid als weg naar een duurzame en rechtvaardige toekomst. Deze strategieën vormen echter een paradox: hoop wordt gebruikt om de toekomst uitvoerbaar te maken en verandering aan te moedigen, terwijl nostalgie het verleden begeerlijk maakt en weerstand tegen verandering bevordert. Dit temporele bestuur vereist van individuen en samenlevingen om tegelijkertijd de toekomst te omarmen en zich vast te klampen aan het verleden. Door deze paradox te analyseren door de lens van de affectieve biopolitiek, kunnen we beter begrijpen hoe emoties politieke debatten en publieke opinies vormgeven.

Het “Perfect Storm” narratief: hoe verweven issues een complex politiek landschap creëren

Waarschijnlijk is het de lezer opgevallen dat we met geen woord repten over klimaatverandering in de voorgaande analyse. Dit weerspiegelt de plaats en het gewicht dat het thema krijgt in de beschrijving van de uitdagingen waarvoor Nederland staat. Nochtans is het rapport duidelijk over het gewicht dat de klimaatzaak moet krijgen in beleid maar karig in een verklaring voor en rol van Nederland in de klimaatverandering: “En dan zijn er nog ontwrichtendere vormen van fundamentele onzekerheid zoals het tempo van de klimaatverandering of de uitbraak van oorlog en de effecten die dat kan hebben op migratie of het krijgen van kinderen.” (SCDO 2024:77). Of wanneer deze vormen van onzekerheid simultaan plaatsvinden, zoals in een *perfect storm* scenario, een storm ontstaan uit een zeldzame combinatie van ongunstige weersomstandigheden. De auteurs van het

rapport beelden zich die demografische *perfect storm* in onder de vorm van een reeks vragen: "Hoe moet een samenleving omgaan met demografische ontwikkelingen als de klimaatopwarming in kracht toeneemt? Brengt dit wellicht een emigratie van Nederlanders op gang naar droge, hoger liggende landen omdat ze de kans op overstroming te groot vinden? Of leidt het tot meer binnenlandse migratie naar droge provincies? In welke mate leiden hete zomers tot hogere sterfte onder ouderen? Of een andere situatie: Nederland wordt een relatief aantrekkelijke en veilige vestigingsplaats binnen Europa, die een grote toestroom van vluchtelingen en arbeidsmigranten oproept, waardoor het gebruik van faciliteiten onder druk kan komen te staan." (SCDO 2024:82). We lezen hier toch weer een problematisering van migratie en niet zozeer van klimaatverandering, waardoor we ervoor kiezen om klimaat onder te brengen in deze aparte sectie. In het rapport wordt vaak verwezen naar klimaatverandering als een bron van bezorgdheid, vooral met betrekking tot de impact ervan op migratie, beschikbaarheid van hulpbronnen en ecologische duurzaamheid: "Klimaatverandering kan leiden tot grotere migratiestromen, zowel binnen als buiten Europa. Dit kan druk zetten op de samenleving en de noodzaak vergroten om migratiebeleid aan te passen." (SCDO 2024:47) en ook "Een groeiende bevolking kan de druk op natuurlijke hulpbronnen vergroten en bijdragen aan milieuproblemen zoals klimaatverandering en biodiversiteitsverlies." (SCDO 2024:29). Deze uitspraken mobiliseren bezorgdheid over klimaatmigratie en bevolkingsgroei als mogelijk belastend voor de sociale en economische systemen. De affectieve strategie hier is om migratie (en dus groei van de bevolking) te framen als een crisis die proactief bestuur vereist, in lijn met Bettini's (2013) analyse van hoe klimaatmigratie vaak wordt uitgelegd en geproblematiseerd in beleidsdiscoursen.

Het snijvlak van migratie, bevolking(sgroei) en klimaatverandering is een kritieke plek voor de werking van affectieve biopolitiek en Malthusiaans denken. Emoties zoals angst en hoop worden ook in het klimaatdiscours strategisch gemobiliseerd om de publieke opinie te vormen, beleidsinterventies te rechtvaardigen en individueel en collectief gedrag te beïnvloeden. Voortbouwend op de affectieve wending in de sociale wetenschappen heeft recent werk (Ahmed 2004; Anderson 2014; Clough 2007; Massumi 2015; Norgaard 2011; Swyngedouw 2010) onderzocht hoe emoties intertextueel worden geconstrueerd en gemobiliseerd in het discours. In Anderson (2014) lezen we hoe affectieve verhalen in discoursen over klimaatverandering gebruikmaken van intertextuele verwijzingen om angst, hoop en urgentie op te roepen. Verwijzingen naar politieke en economische discoursen worden gebruikt om klimaatactie te framen als een morele en praktische noodzaak. Door te leunen op de wetenschappelijke maar ook morele autoriteit van de VN, wekken de auteurs van het rapport vertrouwen op en beschrijven zij een mogelijke oplossing voor de naties complexe uitdagingen. "De Sustainable Development Goals bieden een kader voor het aanpakken van klimaatverandering en demografische uitdagingen. Door deze doelen te integreren in beleid kunnen we werken aan een duurzame en inclusieve samenleving." (SCDO

2024:18).

Het demografische rapport beschouwt klimaatverandering niet als een onafhankelijke crisis die onmiddellijke maatregelen vereist, maar als een secundair en ondergeschikt probleem dat samen met demografische ontwikkelingen toekomstige uitdagingen met zich meebrengt. Klimaatverandering wordt dus geproblematiseerd, *gedemografiseerd*, in termen van het potentieel ervan om migratie aan te zwengelen, schaarste te verergeren en onzekerheid te vergroten. Er wordt niet ingegaan op de onderliggende oorzaken van de klimaatcrisis noch gepleit voor systemische veranderingen en welke maatregelen hiervoor nodig zijn. Deze framing weerspiegelt een bredere trend in het beleidsdiscours, waarbij klimaatverandering vaak wordt ondergebracht bij economische of sociale prioriteiten, in plaats van te worden behandeld als een urgente en onafhankelijke crisis. Ook dit is een voorbeeld van affectieve biopolitiek omdat emoties zoals angst en onzekerheid worden gemobiliseerd om interventies te rechtvaardigen die prioriteit geven aan economische stabiliteit boven systemische milieuactie (Anderson 2012:28). Tegelijkertijd ontwaren we het spook van Malthus waarbij bevolkingsgroei en grondstoffenschaarste worden gezien als de primaire drijvende krachten achter milieuverloedering, en de rol van industriële praktijken en consumptiepatronen buiten beschouwing wordt gelaten (Schultz 2015:341).

Hoewel het rapport concrete oplossingen formuleert voor vergrijzing en migratiedruk – van arbeidsmigratiequota tot infrastructuurinvesteringen – vermeldt het klimaatverandering wel op 46 van de 405 pagina's, maar behandelt dit op een strategisch marginaliserende wijze. De commissie erkent dat klimaatopwarming demografische '*perfect storms*' kan veroorzaken - emigratie van Nederlanders, binnenlandse migratie, verhoogde sterfte onder ouderen – maar temporaliseert dit als speculatieve toekomstscenario's ('wellicht', 'in welke mate') terwijl klimaatmigratie een actuele realiteit vormt (Baldwin en Bettini 2017). Deze temporele verplaatsing – het verschuiven van een structureel probleem naar hypothetische varianten – is zelf een vorm van affectieve biopolitiek die demografische uitdagingen depolitiseert door hun klimaatdimensie te externaliseren. Deze strategische ontkoppeling van klimaat en demografie is tekenend voor een bredere beleidsstrategie waarin migratie wordt geïsoleerd van de ecologische drivers die haar mede veroorzaken. Door klimaatverandering te framen als 'fundamentele onzekerheid' maskeert het rapport hoe Nederland zelf bijdraagt aan de klimaatstructuren die migratiedruk genereren. Beleidsmatig kunnen klimaat en demografie echter niet worden losgekoppeld omdat klimaatverandering niet alleen toekomstige 'stresstests' produceert, maar reeds bestaande migratiepatronen structureert (Iyer en Schewel 2024). Door deze koppeling te ontkennen reproduceert het rapport een gouvernementele logica waarin demografische 'problemen' worden gemanaged zonder de systemische oorzaken aan te pakken die deze problemen mede veroorzaken.

Conclusie

We hebben in de analyse niet stil gestaan bij de keuze voor de titel van het rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050: Gematigde Groei. Deze beschrijft nochtans de Malthusiaanse bezorgdheid over de economie die de grondgedachte is achter het Nederlands bevolkingsbeleid, zo blijkt uit de analyse van het rapport. Door genealogische en intertextuele benaderingen te integreren, hebben we belicht hoe emoties en angsten worden gemobiliseerd in beleidsdiscours om de publieke opinie en politieke prioriteiten te vormen. Het rapport illustreert het proces van *demografisering*, waarbij demografische trends zoals vergrijzing, migratie en vruchtbaarheidscijfers worden geframed als existentiële bedreigingen voor economische stabiliteit, sociale cohesie en nationale dynamiek. De toekomst wordt geproblematiseerd. Zulke framing rechtvaardigt biopolitieke interventies erop gericht de bevolkingsdynamiek onder controle te houden. Over de structurele oorzaken van wat de toekomst problematisch maakt, wordt niet gereflecteerd. De mobilisatie van angst en hoop in bevolkingsbeleid toont aan hoe effectief affectieve biopolitiek is in het beïnvloeden van zowel individueel als collectief gedrag. Door emoties zoals angst voor overbevolking, nostalgie naar sociale cohesie en hoop op technologische oplossingen aan te spreken, legitimeert het rapport overheidsinterventies en bevordert het de aanvaarding van wat zij vooruitschuiven als normatieve idealen.

De intersectie van demografische angsten en deze specifieke benadering van klimaat in het klimaat in het Nederlands bevolkingsbeleid stond centraal in dit artikel, de behandeling van klimaatverandering als prangend thema in het rapport is echter bijzonder revelerend. Hoewel klimaatverandering wordt erkend als een factor die demografische uitdagingen kan verergeren – als een *perfect storm* – wordt het voornamelijk geframed als een bijkomstigheid die samenhangt met bevolkingstrends, in plaats van een hoogdringende crisis die systeemverandering vereist. Deze *demografisering* van klimaatverandering weerspiegelt een bredere trend in beleidsdiscoursen, waarbij milieuvraagstukken ondergeschikt worden gemaakt aan economische en sociale prioriteiten. Door klimaatverandering te framen in termen van het potentieel om migratie en schaarste aan te jagen, mobiliseert het rapport angst en onzekerheid om restrictief migratiebeleid en – wederom – technologische oplossingen te rechtvaardigen. Waarom het milieu verloederd is, is geen discussiepunt. De tweeledige Malthusiaanse matrix van Schultz (2015) blijkt een krachtige onderstroom in het rapport. Door complexe sociale en economische problemen te verpakken als demografische uitdagingen, worden structurele verklaringen genegeerd en de focus verlegd naar restrictief bevolkingsbeleid. De matrix verschijnt in het rapport in de manier waarop migratie en bevolkingsgroei worden geproblematiseerd als bedreigingen voor sociale cohesie en economische stabiliteit. De onderliggende oorzaken zoals ongelijkheid, neoliberaal beleid en geopolitiek blijven buiten beschouwing. De klemtoon van het rapport op anticipatoir beleid – waarbij de toekomst wordt geframed als een

ruimte van zowel dreiging als opportuniteit – benadrukt de rol die *affect* speelt in het tot stand komen van beleids(re)acties. Door angst voor toekomstige rampen en hoop op technologische oplossingen te vestigen, neigt het rapport naar beleid dat economische stabiliteit voorrang geeft op systeemverandering. Want er is geen alternatief, zo impliceert het discours. Dit temporeel bestuur creëert een paradox, waarbij individuen en samenlevingen tegelijkertijd de toekomst moeten omarmen én vasthouden aan het verleden. De affectieve strategieën in het rapport, nostalgie naar sociale cohesie, hoop op innovatie en angst voor demografische verandering, reflecteren een bredere spanning tussen toekomstgericht optimisme en conservatisme. Tot slot vestigen we de aandacht op het belang van een kritische blik op de affectieve dimensies van bevolkingsbeleid om de ethische en politieke implicaties van beleidsinterventies beter te begrijpen.

Deze analyse onthult hoe het Nederlandse bevolkingsbeleid past binnen bredere tendensen in klimaatgovernance waarbij demografische kwesties en klimaatverantwoordelijkheid discursief worden ontkoppeld. Het rapport illustreert wat Swyngedouw (2010) identificeert als post-politieke klimaatgovernance: complexe socio-ecologische vraagstukken worden gereduceerd tot technisch-bestuurlijke problemen, waarbij fundamentele politieke keuzes over rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid worden gemaskeerd. Deze depolitisering manifesteert zich in drie dimensies. Ten eerste wordt bevolkingsgroei geframed als neutraal beleidsobject, losstaand van historische patronen van ongelijke consumptie en emissies tussen het Globale Noorden en Zuiden (Malm en Hornborg 2014). Ten tweede verschuift de aandacht van structurele drivers van klimaatverandering – fossiele infrastructuur, kapitaalaccumulatie, koloniale extractie – naar demografische variabelen die als ‘natuurlijk’ worden gepresenteerd (Moore 2015). Ten derde wordt klimaatmigratie geproblematiseerd als beheerskwestie eerder dan als legitieme adaptatiestrategie, waarbij de verantwoordelijkheid van historisch hoge uitstoters wordt verdoezeld (Baldwin 2017). Deze case bevestigt Methmann en Oels’ (2015) analyse dat klimaatgovernance steeds vaker opereert via wat zij “governmental technologies of the self” noemen – mechanismen die verantwoordelijkheid individualiseren en nationaliseren. Door bevolkingsbeleid te presenteren als klimaatbeleid wordt de aandacht afgeleid van de noodzaak voor structurele economische transformatie en internationale klimaatrechtvaardigheid (Klein 2014). Het Nederlandse rapport past daarmee in een patroon waarbij, zoals Bettini (2013) stelt, “klimaatverandering wordt gemobiliseerd om bestaande biopolitieke regimes te versterken eerder dan te transformeren.” Belangrijk om te benadrukken is dat deze analyse niet suggereert dat alle Nederlandse klimaatdiscoursen deze demografiserende logica hanteren.

Tenslotte benadrukken we hoe het rapport illustreert dat demografische angsten en klimaatdiscours verweven zijn in het Nederlandse bevolkingsbeleid, wat de blijvende invloed van het Malthusiaans gedachtengoed en de kracht van affectieve biopolitiek aantoont. Door de technocratische benadering van het rapport wordt

de aandacht verschoven van klimaatrechtvaardigheid en de ongelijke verdeling van risico's en verantwoordelijkheden naar individuele gedragsverandering en nationale beleidsmaatregelen. De analyse benadrukt daarmee het belang van een sociologisch perspectief op klimaatgovernance: niet alleen de inhoud van beleid, maar vooral de wijze waarop problemen discursief worden geframed, bepaalt welke oplossingen denkbaar en legitiem worden geacht en welke vormen van ongelijkheid en onrechtvaardigheid buiten beeld blijven (Norgaard 2017). Deze reflectie maakt concreet wat de analyse bijdraagt aan het begrip van klimaatpolitiek en klimaatsociologie: het blootleggen van de mechanismen waarmee beleidsdiscussies structurele oorzaken en machtsverhoudingen depolitiseren, en zo de maatschappelijke ruimte voor fundamentele verandering beperken.

Niet opgenomen in dit artikel maar aanbevolen voor toekomstig onderzoek, is het verzoek van de Tweede Kamer aan de Nederlandse regering om ook het Caribische deel van Nederland op te nemen in de opdracht van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. Dit biedt een interessante invalshoek voor onderzoek, vooral door een dekoloniale lens. We denken hierbij aan de invloed van de koloniale geschiedenis van Nederland op de demografische uitdagingen en beleidsreacties in de Caribische gebieden. Zou affectieve biopolitiek anders worden ingezet in deze gebieden, als uiting van historische en nog steeds aanwezige machtsongelijkheid? Zo'n analyse zou kunnen onthullen hoe de koloniale bagage de framing van demografisch angsten beïnvloedt. Wordt een discours van 'gematigde groei' op dezelfde manier gehouden of verdwijnt de koloniale ondertoon? Hoe interpreteren de lokale gemeenschappen deze narratieven? De kruising van koloniale geschiedenis, migratie en klimaatkwetsbaarheid uit zich in ieder geval in bevolkingsbeleid. Dit verkennen, veronderstelt het kritisch in vraag stellen van Eurocentrische perspectieven in demografisch onderzoek.

Literatuur

Adams V, Murphy M en Clarke AE (2009) Anticipation: Technoscience, life, affect, temporality. Subjectivity 28(1): 246–264.

Agamben G (1998) Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life (Heller-Roazen D, Trans.). Stanford University Press.

Ahmed S (2004) *The cultural politics of emotion*. London: Routledge.

Anderson B (2009) Affective atmospheres. *Emotion, space and society,* 2(2): 77-81.

Anderson B (2010) Preemption, precaution, preparedness: Anticipatory action and future geographies. *Progress in Human Geography*, 34(6): 777–798.

Anderson B (2012) Affect and biopower: Towards a politics of life. *Transactions - Institute of British Geographers* 37(1): 28–43.

Anderson, B. (2014). Encountering affect: Capacities, apparatuses, conditions. *Progress in Human Geography*, 38(2): 183–186.

Anderson B (2017) *Encountering affect: Capacities, apparatuses, conditions*. Routledge.

Anderson B (2016) Neoliberal affects. *Progress in Human Geography* 40(6): 734–753.

Aradau C en Van Munster R (2011) *Politics of catastrophe: genealogies of the unknown*. Routledge.

Asafu-Adjaye, J., Blomquist, L., Brand, S., Brook, B., DeFries, R., Ellis, E., Foreman, C., Keith, D., Lewis, M., Lynas, M. and Nordhaus, T.(2015) *An ecomodernist manifesto*. University of Tasmania.

Baldwin A (2012) Whiteness and futurity: Towards a research agenda. *Progress in human geography*, 36(2): 172-187.

Baldwin A (2016) Premediation and white affect: climate change and migration in critical perspective. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(1): 78-90.

Baldwin W en Bettini G (2017) Introduction: Life adrift. In Baldwin W en Bettini G (red.), *Life adrift: climate change, migration, critique*. Rowman & Littlefield

Barlösius E (2007) Die Demographisierung des Gesellschaftlichen: Zur Bedeutung der Repräsentationspraxis (pp. 9-34). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Berlant L (2011) *Cruel optimism*. Duke University Press.Durham and London

Bettini G (2013). Climate barbarians at the gate? A critique of apocalyptic narratives on 'climate refugees'. Geoforum, 45: 63-72.

Bevolking en welzijn in Nederland. *Rapport van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk vastgesteld te Leidschendam*, december 1976. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1977.

Bhatia R (2020) The Malthusian specter in the 21st century: Population, environment, and security. *Journal of International Affairs*, 73(2): 1–14.

Black R, Adger WN, Arnell NW, Dercon S, Geddes A en Thomas D (2011) The effect of environmental change on human migration. *Global Environmental Change*, 21, S3-S11.

Blackman L (2007) Researching Affect and Embodied Hauntologies: Exploring an Analytics of Experimentation. In: Knudsen BT, Stage C (red.) *Affective Methodologies*. Palgrave Macmillan, London.

Blackman L (2015) Researching affect and embodied hauntologies: Exploring an analytics of experimentation. *Affective methodologies: Developing cultural research strategies for the study of affect*, 25-44.

Boas, I., Farbotko, C., Adams, H., Sterly, H., Bush, S., Van der Geest, K., Wiegel, H., Ashraf, H., Baldwin, A., Bettini, G. and Blondin, S.(2019) Climate migration myths. *Nature Climate Change*, 9(12): 901-903.

Boym S (2001) *The future of nostalgia*. Basic Books.

Chaparro-Buitrago J (2022) Debilitated lifeworlds: women's narratives of forced sterilization as delinking from reproductive rights. *Medical Anthropology Quarterly*, 36(3): 295-311.

Ciabarri L, Conte É en Fusari V (2023) Introduction. *The fear of big numbers: the politics and politicisation of African demographic change*. Afriche e Orienti, 27(2): 5-27.

Clough PT (2008) The affective turn: Political economy, biomedia, and bodies. *Theory, Culture & Society*, 25(1): 1–22.

Dean M (2002) *Critical and effective histories: Foucault's methods and historical sociology*.

Routledge.
Dean M (2015) The Malthus effect: Population and the liberal government of life. *Economy and Society*, 44(1): 18-39.
Deboosere P en Majdoub S (2021) Malthusian Fears in Current Migration Debates: When the Pseudo-Science of Numbers is Used Against Humanity. In *Migration, equality & racism: 44 Opinions* (pp. 49-53). VUBPress.
De Zordo S, Marre D en Smietana M (2022) Demographic anxieties in the age of 'fertility decline'. *Medical anthropology*, 41(6-7): 591-599.
Fairclough N (1992) *Discourse and social change*. Polity.
Farbotko C (2017) Representation and Misrepresentation of Climate Migrants. In *Research Handbook on Climate Change, Migration and the law*, edited by Mayer B en Crépeau F, 67–84. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
Farbotko C en McMichael C (2019) Voluntary immobility and existential security in a changing climate in the Pacific. *Asia Pacific Viewpoint,* 60(2): 148–162.
Foucault M (1977) *Discipline and Punishment: the birth of the prison Vintage*. New York, NY, 318.
Foucault M en York N (1978) *The History of Sexuality Volume I: An Introduction Pantheon Books*. York, New: Pantheon Books.
Foucault M (2007) *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. Palgrave Macmillan.
Goldin C (2024) Babies and the Macroeconomy (No. w33311). *National Bureau of Economic Research*.
Goodwin M en Milazzo C (2017) Taking back control? Investigating the role of immigration in the 2016 vote for Brexit. *British Journal of Politics and International Relations*, 19(3): 450–464.
Gould D (2010) On affect and protest. In *Political emotions* (pp. 32-58). Routledge.
Gregg M en Seigworth GJ (red.) (2020) *The affect theory reader*. Duke University Press.
Grusin R (2010) Premediation. In *Premediation: Affect and Mediality After 9/11 (pp. 38-61)*. Palgrave Macmillan, London.
Hardt M (1999) *Affective labor*. Boundary 2 26(2): 89–100.
Hartmann B (2010) Rethinking climate refugees and climate conflict: Rhetoric, reality, and the politics of policy discourse. *Journal of International Development*, 22(2): 233-246.
Homanen R en Meskus M (2024) Population anxieties in constituting Nordic welfare state futures: affective biopolitics in the age of environmental crises. *BioSocieties* 19: 232–258
Hulme M (2009) *Why we disagree about climate change: Understanding controversy, inaction and opportunity*. Cambridge University Press.
Hummel D (2013) *Der Bevölkerungsdiskurs: demographisches Wissen und politische Macht* (Vol. 108). Springer-Verlag.
Intergovernmental Panel on Climate Change (1995) *Climate change 1995: The science of climate change*. Cambridge University Press.
Intergovernmental Panel on Climate Change (2001) *Climate change 2001: The scientific basis*. Cambridge University Press.
Intergovernmental Panel on Climate Change (2015) *Climate change 2014: Synthesis report*. Cambridge University Press.

Intergovernmental Panel on Climate Change (2022) Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. *Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (Pörtner HO, Roberts DC, Tignor M, Poloczanska ES, Mintenbeck K, Alegría A, … Rama B, red.). Cambridge University Press.

Iyer M en Schewel K (2024) Articulating and Claiming the Right to Stay in the Context of Climate Change. *Georgetown Immigration Law Journal*, 38(2).

Jasanoff S (2010) A new climate for society. *Theory, Culture & Society*, 27(2–3): 233–253.

Jasanoff S (2015) Future imperfect: Science, technology, and the imaginations of modernity. In Jasanoff S en Kim SH (red.), *Dreamscapes of modernity: Sociotechnical imaginaries and the fabrication of power* (pp. 1–33). University of Chicago Press.

Kovács K (2020) Pronatalist policies in Hungary: A new era of demographic nationalism?. *Journal of Family History*, 45(3): 303–320.

Krause Elizabeth L (2001) "Empty cradles" and the quiet revolution: Demographic discourse and cultural struggles of gender, race, and class in Italy. *Cultural Anthropology* 16(4): 576–611.

Krause EL (2006) Dangerous demographies: The scientific manufacture of fear in Italy. *Population and Development Review*, 32(S1): 81–111.

Krause EL en De Zordo S (2012) Introduction. Ethnography and biopolitics: tracing 'rationalities' of reproduction across the north–south divide. *Anthropology & Medicine*, 19(2): 137–151.

Kristeva J (1980) *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*. Columbia UP.

Lamb, William F., Giulio Mattioli, Sebastian Levi, J. Timmons Roberts, Stuart Capstick, Felix Creutzig, Jan C. Minx, Finn Müller-Hansen, Trevor Culhane, and Julia K. Steinberger. "Discourses of climate delay." Global Sustainability 3 (2020): e17.

Maffi I (2022) Governing reproduction in post-revolutionary Tunisia: contraception, abortion and infertility. Medical Anthropology, 41(6-7): 689-701.

Massumi B (2015) *The politics of affect*. Polity Press.

Majdoub S (2021) *Consumeren als konijnen: de mythe van de overbevolking*. ASP Academic and Scientific Publishers.

Deboosere P en Majdoub S (2021) Malthusian Fears in Current Migration Debates: When the Pseudo-Science of Numbers is Used Against Humanity. In *Migration, equality & racism: 44 Opinions* (pp. 49-53). VUBPress.

Majdoub S (2024) Malthusian Fears in Current Migration Debates: Contemporary Manifestations of Malthusianization. In *The Politics of Replacement* (pp. 23-36). Routledge.

Marchesi M (2016) Reproducing Italians: contested biopolitics in the age of 'replacement anxiety'. In *Reproduction and Biopolitics* (pp. 35-52). Routledge.

Mattalucci C en De Zordo S (2022) Demographic anxiety and abortion: Italian pro-life volunteers' and gynecologists' perspectives. *Medical Anthropology*, 41(6-7): 674-688.

McKinsey Global Institute (2023) *Dependency and depopulation: Confronting the consequences of a new demographic reality*.

Methmann C en Oels A (2015) From 'fearing' to 'empowering' climate refugees: Governing climate-induced migration in the name of resilience. *Security Dialogue*, 46(1): 51-68.

Ministry of Family and Social Policy (2016) Evaluation of the Family 500+ programme. *Government of Poland*.

Musk E [@elonmusk] (2023, March 5) *Population collapse due to low birth rates is a much bigger risk to civilization than global warming* [Tweet]. X.

Muttarak R (2021) Demographic perspectives in research on global environmental change. *Population Studies*, 75(sup1): 77–104.

Norgaard KM (2011) *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. MIT Press.

Oikkonen V (2017) Affect, technoscience and textual analysis: Interrogating the affective dynamics of the Zika epidemic through media texts. *Social Studies of Science* 47(5): 681–702.

Omtzigt P (2024, September) HJ Schoo-lezing 2024 [Speech transcript]. Partij Nieuw Sociaal Contract.

Rose G (1997) Situating knowledges: Positionality, reflexivities and other tactics. *Progress in Human Geography*, 21(3): 305–320.

Rose N (2007) *The politics of life itself: Biomedicine, power and subjectivity in the twenty-frst century*. Princeton: Princeton University Press.

Sasser JS (2018) On infertile ground: population control and women's rights in the era of climate change. In *On Infertile Ground*. New York University Press.

Schewel K (2020) Understanding immobility: Moving beyond the mobility bias in migration studies. *International Migration Review*, 54(2): 328–355.

Schlosberg D (2013) Theorising environmental justice: The expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics*, 22(1): 37–55.

Schuller K (2018) *The biopolitics of feeling. Race, sex, and science in the nineteenth century*. Durham: Duke University Press.

Schultz S (2006) *Hegemonie-Gouvernementalität-Biomacht: reproduktive Risiken und die Transformation internationaler Bevölkerungspolitik*. Westfälisches Dampfboot.

Schultz S (2015) Reproducing the nation: The new German population policy and the concept of demographization. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 16(3): 337-361.

Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2022, September 7) Instellingsbesluit. Staatscourant Nr. 22818.

Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024) Gematigde groei: Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. *Government of the Netherlands*.

Sreenivas M (2021) *Reproductive politics and the making of modern India* (p. 285). University of Washington Press.

Supik L (2014) Making up Ethnicities in der amtlichen Statistik. Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg.

Swyngedouw E (2010) Apocalypse forever? Post-political populism and the spectre of climate change. *Theory, Culture & Society*, 27(2–3): 213–232.

Tellmann U (2013) Catastrophic populations and the fear of the future: Malthus and the genealogy of liberal economy. *Theory, Culture & Society*, 30(2): 135-155.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2018) Motie van het lid Dijkhoff c.s. over het in kaart brengen van demografische ontwikkelingen in verschillende scenario's (Kamerstuk 35 300 VII, Nr. 70).

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2022) Motie van de leden Dijkhoff en Buma c.s. over scenario's voor demografische veranderingen (Kamerstukken II 2021/22, 35 925, nr. 171). Tweede Kamer.

Tweede Kamer der Staten-Generaal (2025, 16 januari) Plenair debat over het rapport 'Gematigde

groei' van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 [Stenogram]. Tweede Kamer.
United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) (2015) *Paris Agreement*.
van Dalen HP (2008) De angst voor bevolkingskrimp, vergrijzing en bevolkingspolitiek. *Beleid en maatschappij*, 35(4): 257-273.
van Dalen HP (2024) Zorg over bevolkingsgroei is vooral zorg over immigratie. *Demos: Bulletin over Bevolking en Samenleving*, 40(7): 5-7.
van de Kaa D en Windt K (1979) Minder mensen, meer welzijn? (No. 615). Utrecht [etc.]: Het Spectrum.
van de Kaa D (2017) Veertig jaar Bevolking en Welzijn in Nederland, Demos Jaargang 33(1): 1-6
Van Hijum E (2025, 16 januari) Parlementaire reactie op rapport Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050. In Tweede Kamer der Staten-Generaal, Plenair debat [Stenogram]. Tweede Kamer.
Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2024a, april 12) Brief parlement staatscommissie demografische ontwikkelingen publieke voorzieningen ten behoeve van rondetafelgesprek op 18 april 2024.
Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2024b, mei) Position paper staatscommissie participatie en integratie.
Vereniging van Nederlandse Gemeenten (2024c, mei 22) Position paper staatscommissie ruimte.
Vora K (2015) *Life support: Biocapital and the new history of outsourced labor*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
Whyte KP (2020) Against crisis epistemology. In Hokowhitu B et al. (red.), Routledge handbook of critical Indigenous studies (pp. 52–64). Routledge.
Wiegel H, Boas I en Warner K (2019) A mobilities perspective on migration in the context of environmental change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 10(6): e610.
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2021) *Kiezen voor houdbare zorg: Mensen, middelen en maatschappelijke doelen* (WRR-rapport nr. 104).
Zickgraf C (2018) Immobility. In McLeman R en Gemenne F (red.) *Routledge handbook of environmental displacement and migration* (pp. 71–82). Routledge.

Over de auteur

Soumaya Majdoub, PhD, onderzoeker in kritische demografie en politieke ecologie, is verbonden aan het Brussels Institute for Social and Population Studies (Vrije Universiteit Brussel). Voordien Fellow aan het Political Ecology Lab van de Universitat de Barcelona School of Economics, onderzocht ze de verwevenheid van het Malthusiaanse gedachtengoed en de politieke economie en ecologie van migratie. Als voormalig expert bij het Belgisch Hoog Comité voor een Rechtvaardige Transitie, richt haar huidige onderzoeksagenda zich op rechtvaardige socio-ecologische transformaties, met een neo-Khalduniaanse benadering van alternatieve toekomstdenken.